

INSTITUTIONEN FÖR DIDAKTIK OCH PEDAGOGISK PROFESSION

Det rätta valet

En fallstudie av skolpersonals upplevelser av att vara konkurrensutsatta på en gymnasieskola

Per-Olof Granberg

Masteruppsats:	30 hp
Program/kurs:	DIM70A/H Ä21
Nivå:	Avancerad
Termin/år:	2022
Handledare:	Mattias Börjesson
Examinatorer:	Martin Harling, Afrah Abdulla

Abstract

Master's thesis:	30 hp
Programme/course:	DIM70A/Ä H 21
Level:	Second cycle
Term/year	Spring 2022
Supervisor:	Mattias Börjesson
Examiner:	Martin Harling, Afrah Abdulla
Report no:	xx (supplied by supervisor)
Keywords:	School market, Swedish upper secondary school, performativity, teachers

The aim of this thesis has been to explore and to analyze how school choices provide different scenarios in a Swedish upper secondary school under the pressure of an urban local school market. The aim is to increase knowledge on how different perspectives can be found in this context by both teachers, student health care team, and school management.

A theoretical approach aims to use the concept of performativity to further analyze the different pattern in an optional Swedish upper secondary school.

The study used a method, with thematic analysis of transcribed semi-structured interviews based on a method described by Brown & Clarke (2013), then further analyzed with a theoretical framework inspired by the work of Stephen J Ball.

The result shows four main themes in how teachers, student health care team, and school management talks about school market competition. The four themes; the winning team, a knowledge with a caretaking team, and a client-based approach, and a correct response, are all more or less seen in this context by both teachers, student health care team, and school management.

Among some of the conclusions found in this study are that a client-based approach or performativity can be seen both by teachers, team of student health care, and school management in a Swedish upper secondary school, and can be seen as an answer to the system of an urban local school market.

Förord

Stort tack till Mattias Börjesson för handledning. Det har varit en utmaning att skriva en uppsats samtidigt som covid - 19 pandemin påverkat både jobb och vardag.

Jag vill även tacka min fru Maria som funnits vid min sida, hjälpt och stöttat mig under de här åren.

Naturligtvis vill jag även tacka alla andra som på olika sätt stöttat mig under resan, ingen nämnd och därmed ingen glömd.

Tack!

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
2. Syfte och frågeställningar.....	2
3. Tidigare forskning	3
4. Teoretiskt ramverk	5
5. Metod	11
5.1 Urval.....	13
5.1.1 Reflektion kring det statistiska materialet - att ge en bild av den lokala kontexten	13
5.2 Etiska överväganden.....	14
5.3 Metoddiskussion.....	14
5.3.1 Reflektion kring den valda metoden.....	15
6. Resultat.....	16
6.1 Identifierade mönster.....	18
6.2 Det vinnande laget.....	18
6.3 Kunskapsförmedling med omhändertagande	20
6.3.1 EHT-team - en allt viktigare komponent - tillsammans med arbetslag och mentorskap.....	21
6.4 En kundrelation	23
6.4.1 Skolledningens ambivalens	24
6.4.2 En förändrad maktbalans mellan lärare och elever/föräldrar	25
6.5 Det rätta valet	26
6.6 Fördjupning av den empiriska analysen	29
6.6.1 Skolmarknadens konkurrenssituation.....	29
6.6.2 Performativitet på skolmarknaden.....	31
6.6.3 Sammanfattning av resultatredovisning	33
7. Diskussion	34
7.1 Sammanfattande reflektioner	36
7.2 Fortsatt forskning	37
Referenser.....	39
Bilagor.....	42

1. Inledning

Vad sker med lärare och andra som arbetar i dagens skola när marknadskonkurrens fått allt större betydelse? Med den frågan i minnet söks svar om hur lärare och annan personal på en kommunal gymnasieskola upplever att vara konkurrensutsatt.

Valfriheten i det svenska skolsystemet har fått en i det närmaste unik utformning i och med den decentralisering och marknadsisering som genomfördes från åren 1989 till 1996. Det här får konsekvenser både för staten och för andra utanför den statliga och kommunala sektorn. Processen förstärks av skolpengen, den ”penningpåse” som varje elev får med sig, vilket det fattades beslut om 1992. Det hela tar fart under 1990-talet, och lägger grunden för vad vi idag kallar det fria skolvalet (Börjesson, 2016).

Forskare har framhållit decentralisering, valfrihet, konkurrens, skolpeng, fler statliga kontroller, mätningar och inspektioner, starkare centralt grepp om läroplaner och nya roller (föräldrar blir konsumenter och lärare tjänsteproducenter) som några av de centrala mekanismer som verkar, definierar och styr relationerna inom skolans värld under 2000-talet. En skola som benämns som framgångsrik har många elever som väljer just den skolan, vilket ibland beskrivs som tillvalsskolor, i motsats till bortvalsskolor (Ambrose, 2016; Bunar, 2009).

Det finns flera aspekter gällande hur marknadsiseringen påverkat skolans verksamhet som har uppmärksammats i forskning, till exempel hur elever formas av den förändring som skett (Beach & Dovemark, 2009; Harling, 2017). En annan aspekt är förändringen för de olika yrkesgrupper som arbetar i skolans värld, speciellt hur lärarrollen har förändrats (Fredriksson, 2010; Hultén och Lundahl, 2018; Stenlås, 2009). Marknadsiseringens konsekvenser har även uppmärksammats när det gäller hur gymnasieskolornas ledning påverkats av skolmarknad och krav på likvärdighet (Lundström, Holm & Arreman Erixon, 2017).

Den förändrade styrningen av skolan har påverkat lärarnas arbete. Under perioden har en regelstyrning av lärarnas profession förändrats till att snarare utgöra ett mål- och resultatstyrt skolsystem. I diskussionen om lärarnas förändrade uppdrag urskiljs nya lärarroller, där den marknadsorienterade läraren förväntas vara lojal mot sin organisation, och fatta beslut utifrån vad eleverna efterfrågar (Stenlås, 2009; Fredriksson, 2010; Hultén & Lundahl, 2018).

Med lärarrollens förändring så uppmärksammas till exempel betygssättning och betygsinflation, och åsikterna är många om vad som sker när marknadskrafterna fått ta ökad plats. Vilka värdeprioriteringar som sker i skolans värld är uppe till debatt. En av många frågor som ställs är vad upplevelsen av att vara konkurrensutsatt innebär för de som undervisar i skolan. Med den nuvarande situationen i minne ses den frågan i förhållande till den målstyrda verksamhet som genomsyrar skolverksamheten, men även utifrån den konkurrens om elever som råder idag mellan olika skolor.

Marknadsmekanismerna har fått ökad betydelse i och med att det fria skolvalet infördes. Den här förändringen kan beforskats ifrån olika teoretiska perspektiv. Hur styrningen av skolan sker uppmärksammas i den här fallstudien via begrepp som konkurrens och performativitet, med inspiration från Stephen J. Balls arbeten.

I dagens skola återfinns flera olika viktiga personalgrupper; som lärare, studie- och yrkesvägledare, specialpedagoger och rektorer, samt naturligtvis på olika nivåer - skolläda. De är på ett plan administratörer av beslut som tagits på andra nivåer. De är på andra plan den som

allmänheten möter. De beslut som tas och de möjligheter som ges benämns på olika sätt, men poängen är att i dagens skola är – för eleven – flera yrkesgrupper involverade i möjligheten att lyckas i skolan. Att sätta in lärares arbetsvillkor i en bredare kontext där läraryrket ses utifrån ett sammanhang i den lokala kontexten, har efterfrågats i tidigare studier (Parding & Berg Jansson, 2022). I den här fallstudien tas ett sådant grepp.

De värderingspositioner som används, utifrån de teman som lyfts fram i fallstudien, inspireras av tidigare forskning på området (Erlandson, Strandler & Karlsson, 2020). De olika värderingspositioner som uppmärksammas i sammanhanget ses främst utifrån den förändring av skolans styrning som skett, där en marknadslogik fått större inflytande. Här kan olika värderingspositioner som att både bejaka den situation som föreligger, och att vara kritisk till den vara möjliga att lyfta fram. Begreppet värderingspositioner återkommer och förtydligas senare igenom mer utförligt.

Fokus för studien är hur personal på en kommunal gymnasieskola navigerar på en existerande skolmarknad, där konkurrensen om eleverna hårdnar i och med att en friskola – gymnasieskola – startar i kommunen. Intresset för ämnet väcktes av att det i den kommun jag är verksam som lärare etablerades en fristående gymnasieskola under år 2020.

2. Syfte och frågeställningar

I motsats till många studier som tittat på hur mångkulturella grundskolor påverkats av skolans marknadsiering (till exempel Bunar, 2009) är fokus för den här studien en ”medelklass-gymnasieskola” i en pendlingskommun till en större stad i Sverige. Det är en fallstudie där en kommunal gymnasieskola med sin personal försöker handskas med den situation och den konkurrens som skolan befinner sig i.

Syftet är att undersöka hur lärare och annan personal på en kommunal gymnasieskola upplever att vara konkurrensutsatt.

För att besvara detta syfte ställs följande frågeställningar:

- Hur upplever skolledning, elevhälsoteam och lärare på det kommunala gymnasiet betydelsen av en ökande konkurrens, när en ny gymnasiefriskola etableras i kommunen?
- Vilka olika värderingspositioner om situationen från i första hand lärare, men även från annan personal kan identifieras i resonemangen?

3. Tidigare forskning

Forskning med fokus på den bakomliggande förändringen av utbildningspolitiken har uppmärksammat att den samhälleliga idén om utbildning som ett ”public good” och allas rätt till en likvärdig utbildning, har utmanats av en annan föreställning om utbildning som ett ”private good”, vilket snarare handlar om den enskilde individen och föräldrars rättigheter än allas rätt till likvärdig utbildning (Englund, 1993; Börjesson, 2016). Kritiker av förändringarna i skolan menar att den gemensamma skolan under dessa år har fått en försämrad möjlighet att arbeta för det demokratiska uppdraget (Englund, 1993, 2013).

Vägen är därmed öppen för en ökad marknadsanpassning. Betydelsen av detta har diskuterats i olika sammanhang, (Lundahl, Erixon Arreman, Holm & Lundström, 2013; Dahlstedt & Fejes, 2018, 2019). När termen en ”fjärde våg” används för att fånga in en påbörjad förändring från slutet av 1980-talet, som fortsätter under 1990-talet, och vidare under 2000-talet, så är det ett försök att fånga vad som sker med den svenska skolan (Börjesson, 2016). Förändringen har inneburit ett perspektivskifte, från att utbildning setts som i huvudsak en offentlig angelägenhet i ett större perspektiv, till att förstås som en privat angelägenhet, en vara som skall paketeras och formas i en skolmiljö utifrån privata intressen.

Den här förändringen ses globalt som en del av en tilltagande kommersialisering av sociala relationer och utbildning, vilket medfört en rad negativa effekter för lärare (Beach, 2008). Den här processen har beskrivits i alla de fem nordiska länderna, där staten reducerar sina åtaganden, med en ökande privatisering av utbildning och marknadisering som följd. Skillnaderna är stora mellan de olika nordiska länderna i framför allt hur långt privatisering och marknadisering har tillåtits gå. Sverige utmärker sig i hur starkt marknadskrafterna har kunnat växa med möjlighet till vinstuttag. Men även Danmark har en större andel marknadsmekanismer än övriga nordiska länder. I Sverige ökar också skolsegregationen; en trend som är tydligast i de större städerna (Dovemark, et.al., 2018).

Skolor med olika elevunderlag i Sverige har ofta jämförts utifrån ett elevperspektiv; ett exempel är Allelin (2019). Ett annat aktuellt exempel är Lundberg (2020) som via en observationsstudie granskar en s.k. elit-gymnasieskola i Sverige, då med samhällskunskapsämnet i fokus. I båda fallen har de haft en mer teoretisk, marxistisk inriktad blick, där till exempel Lundberg (2020) har elevernas alienation och motstånd i fokus. När det gäller elevernas situation uppmärksammas hur elevernas identitetsskapande sker. Allmänt beskrivs elevsubjekt som att de konstrueras i skolans vardag, men även marknadens principer spelar in i de här konstruktionerna (Harling, 2017). Eleverna socialiseras tidigt in mot att uppnå höga betyg. Detta sker oberoende av om skolan ligger i ett förortsområde eller i innerstaden (Allelin, 2019).

Skolmässor med såväl privata som andra utställare formar även skolorna idag, vilket beskrivs som en del i en marknadisering av skolans värld. Gränserna för vad som är privat och offentligt håller därmed på att förändras (Harling, 2017; Player-Koro, Jobér, & Bergviken Rensfeldt, 2021). Här har även skolor ställts mot varandra i olika typer av jämförelser, och blivit kategoriserade som bättre och sämre skolor (Bunar & Ambrose, 2018). Att jämlikhetsbegreppet alltmer byts ut mot likvärdighetsbegreppet, vilket i sin tur medför ett ökat fokus på att tillmötesgå enskilda elevers önskemål är en av flera konsekvenser (Ambrose, 2016). Gränserna för vad som är privat och offentligt har därmed förskjutits mot en ökad betoning på det privata i skolan.

Det finns flera olika studier som försöker beskriva och skapa en bild av vad som hänt. I ett internationellt sammanhang har till exempel Stephen J. Ball (1981, 2006) lyft fram hur berörda i Storbritannien agerar på en skolmarknad och vad det medför. För lärarprofessionen uppmärksammas två delar i en fortgående process: dels ökar vikten av en relation till den egna skolan, dels skapas en relation till den marknads konkurrens som växer fram. Den förändring som skett inom läraryrket i Storbritannien beskrivs som en försvagning av lärarprofessionen (Ball 2006, 2017). Överhuvudtaget har professionsbegreppet diskuterats och granskats under de senaste årtiondena i förhållande till lärarprofessionen (Whitty, 2000; Evans, 2008).

Andra som bland annat Jeffrey och Troman (2012), har undersökt betydelsen av att skolorna med lärare i Storbritannien agerar inom en marknadskontext och betydelsen av den institutionella omfattning som denna ”performativitet” resulterar i. Det här – att undersöka förändringen som skett mot en marknadsskola – har även beskrivits i Sverige av till exempel Beach, (2008, 2017), Dovemark och Holm, (2017).

När Ball diskuterar skolans värld med lärarnas praktik ges en bild av en policydiskurs som återfinns i en internationell kontext. Andra har i den svenska kontexten gett en liknande bild, av hur skolan från en regelstyrd verksamhet blivit en målstyrd sådan, där enskilda lärare tvingas förhålla sig till detta (Fredriksson, 2010; Hultén & Lundahl, 2018; Stenlås, 2009). Att detta har skett och fortlöpande sker är idag relativt oomtvistat. Makt och inflytande kan med andra ord analyseras både utifrån den styrning som stat, de enskilda kommunerna och lokala huvudmän står för, och utifrån det ökade inflytande som föräldrar och elever fått, vilket märks i valet mellan olika skolor.

I ett internationellt sammanhang har idealtypiska indelningar eller institutionella logiker för att beskriva organisering och styrning av yrkesgrupper ofta använts med utgångspunkt från Friedsons (2001) indelning. Tre olika logiker uppmärksammas i olika hög grad; marknadslogik (Adam Smith), byråkratisk logik (Max Weber) och professionalism som den tredje logiken. De här olika logikerna har använts i forskningssammanhang, där exempelvis professionalism har granskats och beskrivits utförligt (Friedson, 2001; Evetts, 2006, 2009, 2013; Evans, 2008; Samuelsson, 2019). Dessa institutionella logiker kan kopplas till olika värdepositioner för offentliga tjänstemän, där forskning har identifierat några olika ideal. I den offentliga sektorn när det gäller till exempel styrning med hjälp av digitalisering har uppmärksamats; professionellt ideal, effektivitetsideal, serviceideal och engagemangsideal (Rose m.fl, 2015). Dessa värdepositioner har i ett svenskt sammanhang, använts för att studera till exempel blandat lärande, där serviceidealet beskrivs som det viktigaste (Öberg, 2020).

För svenskt vidkommande har den ökande betydelsen av marknadslogiken uppmärksamats och lyfts fram, då i jämförelse med professionalism och en byråkratisk logik. Förändringen från en tvådelad logik, till en tredelad (när marknadslogiken ökar i betydelse) åstadkommer spänningar och konflikter i lärarnas arbete (Lundström & Parding, 2011). Här finns också en fjärde dimension som ibland uppmärksammas, nämligen den brukarorienterade (Fredriksson, 2010). De här spänningarna och konflikterna i utbildningssystemet – argumenterar och visar Parding m.fl, (2017) – åstadkommer en differentiering av bland annat lärares möjligheter till kompetensutveckling. Den lokala kontexten får här en större betydelse när det skapas differentierade förutsättningar.

Vid en jämförelse mellan svenska och finska lärares situation finner Samuelsson (2019) att de svenska lärarna så att säga lever under samtliga tre olika logiker, men att de svenska lärarna

upplevde mer av marknadslogiken än de finska lärarna (som snarare upplevde mer av professionalismens logik).

Reformer som ”Försteläraformen” och ”Lärlönelyftet” i Sverige har åstadkommit en diversifiering och en hierarkisering och därmed splittrat lärarkåren (Karlsson & Erlandson, 2020). Detta medför att konkurrensen, eller en styrlogik som baseras på både reglering (men mer marknadsstyrning), samt en starkare uppföljning blivit vardag inom läraryrket, något som i sin tur medför att den professionella logiken tappat i betydelse.

I en vidare svensk kontext har bland annat Holm och Lundström (2011) undersökt hur skollära situation förändrats av den marknadsstyrning som uppstått. Andra, som Hultén och Lundahl (2019), har pekat på att den svenska skolmarknaden utgörs av en kombination av en marknadsutsatt och en statligt reglerad skola, där neoliberala värden tillsammans med likvärdighet och inkludering utgör en mix som präglar den svenska skolmarknaden. Den konkurrens som finns beskrivs utifrån både en endogen och en exogen marknadsutsättning, där den senare (den exogena) står för det aktuella skolvalssystemet med privata aktörer och den förra (den endogena) står för den målstyrning som finns (Hultén & Lundahl, 2018). Slutsatser av vad marknadsutövningen av den svenska skolan har inneburit för en inkluderande undervisning har också lyfts fram, där den ökande skolsegregationen även syns i specialpedagogernas verksamhet (Magnusson, 2020).

Skiftet i skolvärlden från en mer klassiskt liberal ideologi till en neoliberal sådan beskrivs i hur lärare och andra professioner förhåller sig till och verkar i dagens skola (Erlandson, Strandler & Karlsson, 2020). När marknadslogik sitter i högsätet har den förändrat vad som uppfattas som rättvist bland lärare. Två olika förhållningssätt urskiljs, där ett bejakande (authentic position) utgör en position där de aktuella förhållandena på arbetsplatsen anses vara förnuftiga och godtagbara. Den andra positionen; en mer dubbel inställning som gränsar till cynism, blir dess motsats. De enskilda subjekten ses utifrån de här positionerna, men de behöver inte vara statiska eller kopplade till en enskild lärares identitet, utan snarare som mer allmänna åsiktsförskjutningar. Det här innebär också att vissa tankegångar inte längre återfinns:

What we see here are in a way examples of an altered social logic for working life in the schools, a logic where collectivism, cooperation and compensation were strikingly absent in discussions. Thus, we see a change in what counts as institutionally acceptable and fair in implicit rules for social action, for how to value and recognize professional merits and professional collaboration. (Erlandson, Strandler & Karlsson, 2020, s 416).

Från tankar om samarbete på olika sätt finns idag även individualism, konkurrens och effektivitet som värden att ta hänsyn till inom de professioner som arbetar i skolans värld. Därmed har de anställdas situation förändrats i och med att nya värden tillsammans med olika former av styrning har tillkommit.

4. Teoretiskt ramverk

Relationen mellan teori och empiri och på vilket sätt den hjälper till att besvara fallstudiens frågeställningar är här i fokus. Förhållandet mellan erfarenhet av konkurrens och i vilken mån fallstudiens respondenter anammat (införlivat) dessa erfarenheter i sin verksamhet och i vilken mån de inte gjort det, är en sorts röd tråd för den teoretiska ingången.

En utgångspunkt tas i den brittiska etnografiska traditionen att undersöka hur professionella yrkesutövare hanterar motstridiga förväntningar och önskemål, vilket också har skett i en svensk kontext, där fokus ofta hamnat i studier av det sociala samspelet samt sociala och kulturella aspekter av lärande (Beach, 2017).

I den brittiska etnografiska traditionen lyfts ofta fram case-studier med en deltagande observation som metod (Ball, 1981). Ofta finns ett klass- och maktperspektiv, vilket har utvecklats, när det gäller till exempel Stephen J Ball (Avelar, 2016). Ball har senare alltmer influerats av bland annat Michel Foucaults arbeten, samtidigt som olika studier av skolan skett (Ball, 2015).

Ball tar en poststrukturalistisk ansats och ser ”policy” som en specifik diskurs, för att fånga in olika personers medverkan i att upprätthålla ett system. Det här innebär att en diskurs inte ses som fristående från de olika aktörerna som medverkar i den, utan den existerar i samspelet mellan dem (Ball, 2006). När styrning av skolans möjligheter att fullfölja sitt uppdrag kommer på tal, beskrivs ”policy” som något offentliga organisationer vägleds av i beslut och handlingar, och som medför viktiga värdeprioriteringar. En ”policy” eller handlingsinriktning, om den nu är uttalad eller outtalad, påverkar med andra ord skolans värld på många sätt. Ball ser redan under 1990-talet en förändring av lärarnas möjligheter att fullfölja sitt arbete. Två olika förändringar av lärarnas positioner lyfts fram; dels en professionalism som knyter an till den skola som anställer en, dels en marknads- eller företagsmotiverad professionalism som anknyter till konkurrens, inkomstgenerering och försäljning – ”marketing” (Ball 2006).

Förändringar av skolans förutsättningar sker löpande. Förändringsprocesser beskrivs ibland i deterministiska ordalag, som något givet. Men de är även möjliga att ses som en process där olika subjekt i maktrelationer i en social kontext möter motstånd.

När Ball med flera studerar fyra olika gymnasieskolor i London skapar de en tankefigur för att åskådliggöra detta (Ball, Maguire & Braun, 2012). Utan att gå för långt in i de olika momenten eller delarna i vad de kallar en ”thinking map” visar den ändå på att förståelsen av en förändringsprocess kan vara både omfattande och till en del svåröverskådlig, samtidigt som den är i förändring.

I den här miljön verkar olika diskurser, eller regler för hur skolan arbetar och tänks vara. En av dessa - att skapa en bra skola, med bra lärare och elever – kan säkerligen de flesta skolor och yrkesutövare skriva under på. Andra kan vara än mer specifika för den aktuella skolan. I den här kulturen eller diskursen finns möjlighet att reagera och uppleva olika typer av situationer, som hur olika yrkesutövare på en skola upplever konkurrensen mellan i första hand andra skolor i upptagningsområdet.

När en reflektion kring den svenska kontexten görs beskrivs lärarpraktiker enligt följande:

Utifrån sådana perspektiv framstår lärarpraktiker lätt som svårkontrollerbara verksamheter där reaktiv styrning (resultatuppföljning), ekonomiska incitament (karriärtjänster, selektiva löneförhandlingar) och en ökad kontroll blir nödvändiga instrument i skolans utveckling. (Strandler, 2017, s 39).

När Strandler beskriver en lärarvardag med reaktiv styrning, ekonomiska incitament och ökad kontroll, kan det tolkas som en beskrivning av vilka förutsättningar eller vilken "policy" som gäller. Den kan med andra ord ses som en beskrivning av dels den marknadsisering som bland annat skolan varit utsatt för, dels om ett sätt att försöka styra den verksamhet som skolan bedriver. Strandler (2017) pekar även på att en sorts självreglering sker genom styrning av individernas förutsättningar att verka. Det här innebär att dagens performativa praktiker inte styrs i första hand av individer utan snarare genom individer, utifrån stat och kommuns intentioner, samt av marknaden – med den penningpåse som följer med elevens fria val.

När Ball analyserar den förändring som skett och menar att denna förändring också påverkar den anställde i offentlig verksamhet, så framstår det som en sorts konsekvens av de förutsättningar, eller den "performativitet", som skolans anställda lever under:

The new performative worker is a promiscuous self, an enterprising self, with a passion for excellence. For some, this is an opportunity to make a success of themselves, for others it portends inner conflicts, inauthenticity and resistance. It is also suggested that performativity produces opacity rather than transparency as individuals and organizations take ever greater care in the construction and maintenance of fabrications. (Ball 2003, s 215)

Här finns möjligheter för en del att förverkliga sig själv, men för andra förebådar det inre konflikter och motstånd. Ball menar också att performativitet producerar dimridåer, snarare än transparens när individer och organisationer konstruerar och vidmakthåller den fabricerade kultur som skapats. För Ball blir den beskrivna performativiteten också något som förändrar människor inom systemet och samhället (Ball, 2003).

En tolkning av begreppet är följande; olika professioner måste i sina handlingar ta ställning till en övergripande, dominerande policy-diskurs även om avvikande åsikter finns. Olika professioners handlingsutrymme kan därmed variera, men är ändå bundna till den dominerande policy-diskursen; till det av marknaden styrda valet: inga elever, ingen skola. Däremot kan frågan om hur ny "The new performative worker" är möjligtvis lämnas därhän. Poängen är ändå att en förändring av förutsättningarna för skolans anställda har skett och sker, vilket också beskrivs som en förskjutning av en rådande performativitet, som innebär förändrade värderingar och beteenden. Här är det möjligt att periodisera utifrån till exempel en "fjärde våg" som Börjesson (2016) lyft fram, vilken växer fram under slutet av 1980-talet och fortsätter framöver under 1990-talet och vidare fram till idag.

En tankegång, som behandlar samma område, handlar om den performativitet som både sätter villkoren för olika personalkategorier och möjliggör förändring. Här ses performativitet som en styrningsteknik, men även som en mer övergripande tanke om en policy-diskurs som påverkar ramarna för vad som är möjligt (Dovemark & Holm, 2017). De olika professionernas tankar och handlingar kan med andra ord även möjliggöra förändringar, utifrån den rådande styrningen, eller performativa praktiken, något som diskuterats i olika sammanhang av bland annat Ball (Ball & Olmedo, 2013).

När Ball (2003) använder begreppet performativitet beskrivs en övergripande förändring av skolan mot en marknadsdominerad sådan, där professionalism och byråkrati fått mindre

inflytande. Den här beskrivna förändringen kan också ses utifrån en sorts idealtypisk marknadslogik, kombinerat med en idealtypisk byråkrati, som påverkar lärares professionalism (Samuelsson, 2019). Båda ingångarna till problemområdet är möjliga att använda. I den här fallstudien används dock marknadslogik främst för att förstå den performativa förskjutning som skett.

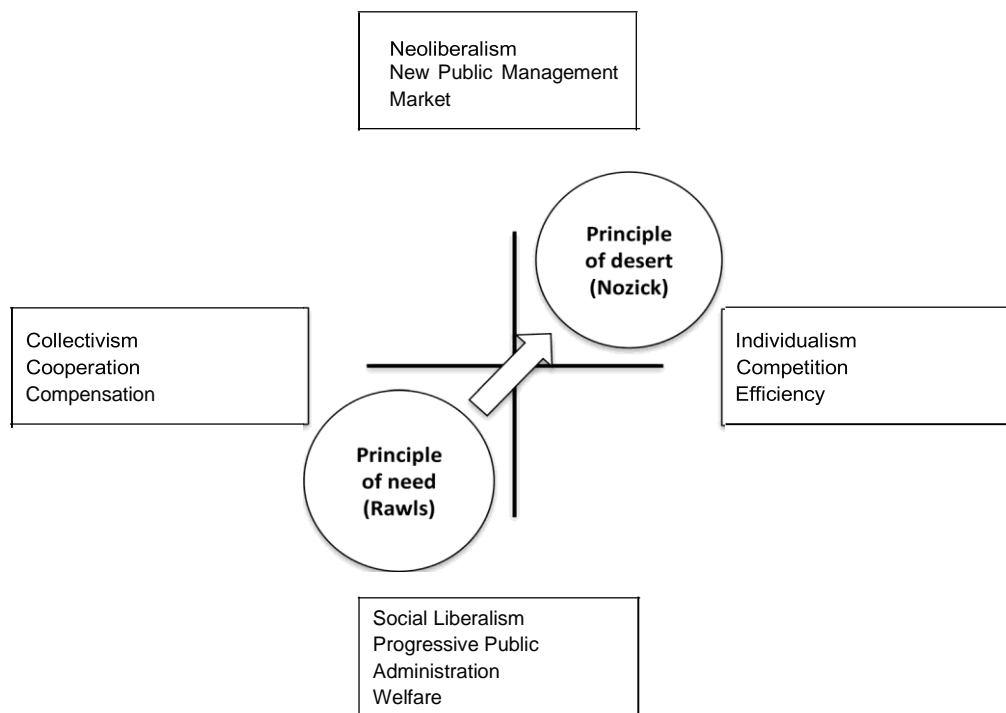
Men begreppet performativitet ses också i policy-diskurser. Dels kan begreppet ses som en bindande eller dominerande policy utifrån ledning, dels även som en kultur där olika värderingar skapas och möts i en performativ praktik. Det sistnämnda innebär också att lärarnas förståelse av sin egen verksamhet har förändrats, där bland annat en marknadsdominerad policy och kultur normaliserat situationen. (Dovemark & Holm, 2017, Erlandson & Karlsson, 2022).

Ett sätt att förstå hur dessa olika förhållanden verkar är att på olika sätt närma sig hur arbetet organiseras och kontrolleras. Tre distinkta utgångspunkter eller institutionella logiker har nämnts: marknadslogik, byråkrati och professionalism. I den här studien utgör marknadslogik (med kundnöjdhet och konkurrens) och professionalism (kunskapsöverföring, arbetskultur och etik, förtroende och autonomi) två utgångspunkter. Ett sätt att använda sig av professionalism är en uppdelning mellan organisationsprofessionalitet och yrkesprofessionalitet (Evetts, 2009; Carlson & Jacobsson, 2018). Centralt blir här de intentioner – eller den policy – organisationen har, vilket ger mer eller mindre handlingsutrymme åt en viss professionalitet och därmed möjlighet att påverka sin vardag, i dagens marknadsskola.

De olika temana som uppmärksammas i fallstudien används för att diskutera den rådande situationen, som inbegriper lojalitet mot den egna skolan och uppfattningar om konkurrensen från andra skolor i närområdet. I tanken om en rådande performativ diskurs, kan läggas in både en allmän styrningsdriven kultur eller teknik och en kultur som skapas under de förutsättningar som återfinns i fallstudien. Här antas att en form av inre självdisciplinering också sker i lärarnas performativa praktik (Strandler, 2017).

Något som tas med till analysen av materialet är också om den förändring som skett ses i en lokal kontext. Erlandson, Strandler och Karlsson (2020) utvecklar den ”behandling som en förtjänar” som ett normativt koncept, i en figur som jag inspirerats av.

Figur 2. Värderingsförändringar – upplevelser av rättvisa – i det svenska välfärdssystemet och i lokala praktiker

Källa: Erlandson, Strandler & Karlsson (2020)

Här beskrivs hur upplevelsen av vad som är rättvist har förändrats från ett liberalt till ett nyliberalt värdesystem, vilket visas via Rawls och Nozicks teorier om rättvisa. Mitt intresse är här rörelsen mot den övre högra delen av figuren, där den ena axeln pekar mot Neoliberalism, New Public Management och Market och den andra axeln står för individualism, konkurrens och effektivitet.

Förändringen från "principle of need" till "principle of desert" ses som en förändring av hur de anställda inom en skola agerar, något som i sin tur antyder vad innehållet är i en dominerande diskurs, eller i en performativ praktik. "En får vad en förtjänar" får med andra ord ses som ett normativt koncept, vilket blir en utgångspunkt för en vidare diskussion om materialet i fallstudien.

Åtskillnaden mellan om skolans undervisning ska ske i termer av "public good" eller "private good" tas även med i den här fallstudien, som en del i den performativitet som återfinns bland de intervjuade. Här kan "public good" associeras till en tankevariant av "principle of need", och "private good" ses därmed som en variant av "principle of desert". Inga större eller principiella teoretiska slutsatser dras vid den jämförelsen, utan den är tänkt som ett försök att knyta samman två möjliga diskussioner om värderingspositioner i skolan. När "public good" ställts mot "private good" i tidigare forskning har den ökande individualiseringen i samhället kunnat urskiljas som en del i en större samhällsförändring, där en värdeförskjutning sker mot "private good" (Englund, 2013). Dessa begrepp används även i den här fallstudien. I den konkurrens som det fria skolvalet skapat om eleverna kan uppdelningen peka på en sorts allmän

värderingsriktning. De teoretiska inslagen bör därför ses som analytiska strategier, eller – annorlunda uttryckt – även som verktyg för en brygga till metod och empiri.

5. Metod

För att besvara syfte och frågeställningar i fallstudien har valts en kvalitativ metod med intervjuer för att samla empiri. I redovisningen av det insamlade materialet presenterades även en del statistiskt material för att påvisa hur skolmarknaden (elevernas val) ser ut i kommunen.

Intervjuerna analyseras i ett första steg med en induktiv tematisk analytisk metod (Braun & Clarke, 2013). I ett andra steg kompletteras den tematiska analysen med en mer teoridrivnen ansats. Med andra ord, till den tematiska metoden används en teoridrivnen ansats för att dra slutsatser utifrån teoretiska utgångspunkter. Den valda ansatsen innehåller en analys i två steg, där den tematiska analysen utgör en första del och den mer teoridrivna analysen ett andra steg. Det här innebär att ett abduktivt förhållningssätt används som är delvis teoridrivet, delvis tar sin utgångspunkt i den tematiska analysen.

Tanken med en empirinära och en teoretisk analysdel är att öka studiens genomskinlighet och visa på ett rikare empiriskt resultat som bättre besvarar studiens forskningsfrågor. Genom en empirinära redogörelse av insamlat material ökar studiens genomskinlighet och ger större möjligheter för läsaren att bedöma om de tolkningar som görs i studien är rimliga (Larsson, 2005).

En diskursanalys brukar i allmänhet luta sig mot olika teoretiska uttolkare. Följande beskrivning baseras på Marianne Winther Jörgensen och Louise Phillips (2000) framställning. Här ses begreppet diskurs som en strukturering av en domän i moment; entydigt fixerade betydelser. Med andra ord, sociala mönster av fixeringar vilket ses som ett bestämt sätt att tolka världen. Här kan också begreppet diskurs ses som ett analytiskt begrepp som möjliggör en ram för en undersökning. Diskurs som begrepp kan alltså få flera olika betydelser i en fallstudie, både som metodansats och som teori. I det här sammanhanget används delvis en diskursanalys genom att begreppet performativitet – vilket ses som en slags diskursiv styrningspraktik – får ett framträdande inslag i den teoretiska verktygslådan. Diskursordning betecknar flera diskurser som försöker etablera sig i samma domän eller rum, med andra ord ett område för en diskursiv konflikt. I den här fallstudien – det fria skolvalet – med medföljande konkurrens om eleverna, kan den här metodansatsen vara en möjlig väg att gå. I en svensk kontext har den här policy-diskursen/kritiken till exempel ofta använts i textsammanhang, men det finns exempel på när den används i andra sammanhang, se till exempel Möller (2010), som använder både intervjuer och texter i sin studie.

Elever (och ibland föräldrar) möter idag inte bara lärare, utan också till exempel specialpedagoger, SYV och olika typer av skolledare /rektorer, i sin färd genom skolan. Dessa professioner kan vara svårfångade om de bara ses som olika professioner med egna syften och verksamheter. Deras möjligheter att påverka sitt arbete skiftar beroende på vilken profession vi talar om. Men en gemensam utgångspunkt är utbildning, skola och den enskilda eleven som färdas genom densamma. Därför inkluderas inte enbart lärare och rektorer, utan även personer från elev- och hälsoteamet på skolan. Parding och Berg-Jansson (2022) konstaterar att lärares vardag idag beror på i vilken kontext de arbetar, vilket förutom huvudmannaskap också innebär åsikter och tankar, samt styrning från andra professioner på en skola. Sammanhanget – eller

annorlunda uttryckt en skolas olika professioner – tas därmed med för att kunna ge en rikare bild av fallstudiens skola och de förutsättningar och åsikter som finns. Olika typer av idealtypiska logiker – som marknadslogik och professionalism – används för att diskutera och förstå de olika teman som lyfts fram i fallstudien. De blir därmed en del i förståelsen av materialet vid den teoretiska ingången.

Ett antal intervjuer med anställd personal på den etablerade kommunala gymnasieskolan säger något om hur den allmänna uppfattningen är och hur det resoneras kring den ökande konkurrensen. Den insamlade statistiska informationen används främst för att ge en lokal kontext till den upplevda situationen. De kvalitativa intervjuerna används för att göra en induktiv tematisk analys, där olika teman lyfts fram och tolkas i fallstudien (Braun & Clarke, 2013).

De teman som lyfts fram i den tematiska analysen fördjupas och kontextualiseras med hjälp av en diskursanalys, för att visa hur en performativ diskurs formas, där lojalitet mot den egna skolan och uppfattningar om konkurrensen från andra skolor om eleverna i området är centrala. I den performativa diskursen framträder även teman om omhändertagande och att göra ett rätt val vilket diskuteras utifrån dels olika logiker som marknadslogik och professionalism, dels utifrån begreppet performativitet.

Intervjuerna har genomförts genom en semistrukturerad intervjuteknik med specifika huvudfrågor, som sedan anpassas under intervjun. Syftet med den semistrukturerade intervjutekniken var att belysa och fokusera på de intervjuade personernas upplevelser, något som också innebar att det fanns möjlighet att anpassa följdfrågor till respondenternas svar (Braun & Clarke, 2013). Det frågeformulär som använts i studien har använts i tidigare forskares frågeformulär (Ambrose, 2016), men modifierats en aning för att det skall fungera i fallstudien.

En pilotintervju gjordes för att få svar på om det här skulle kunna fungera i detta sammanhang. Efter den pilotstudien så fick intervjuguiden ett tydligare fokus på utbildningsmarknaden och dess konsekvenser för verksamheten (frågor om skolans hemsida ströks). Totalt intervjuades åtta personer som arbetar i den kommunala gymnasieskolan. Intervjuer har gjorts med två personer från skolans ledningsgrupp, en studie- och yrkesvägledare, en specialpedagog, samt fyra lärare.

Själva intervjuerna gjordes under en period mellan november 2020 till den februari 2021, där deltagarna och jag samtalande kring några förutbestämda frågor som bildat en intervjuguide (bilaga 1). Min roll som intervjuare var främst en lyssnare och inte en aktiv samtalspart. Två av intervjuerna genomfördes på plats, resten utfördes via Teams (en digital plattform), som skolan använder för distansundervisning och möten. Det här innebar inte någon kvalitativ försämring, eftersom alla inblandade är relativt vana vid förfarandet med distansmöten idag. Jag kunde uppmuntra genom visuella nickningar och ögonkontakt, samt korta instämmanden. Ibland ställde jag någon följdfråga för att styra samtalet framåt, men detta skedde också genom tät ögonkontakt och gemensamma referensramar (Kvale, 2015). Deltagarna hade alla fått information om vad som skulle diskuteras innan, så de var förberedda inför mina frågor.

När intervjuerna genomförts transkriberades de inspelade intervjuerna ordagrant, med syfte att identifiera de upplevelser och känslor som de intervjuade (respondenterna) berättade om. Nyckelord samt kodning (färger) av materialet användes för att urskilja olika teman. De olika teman som urskiljs i de gjorda intervjuerna syftar till att försöka identifiera gemensamma mönster (Braun & Clarke, 2013).

Därefter görs via aktuell tidigare forskning och teoretiskt ramverk ett försök att lyfta fram några olika värderingsmässiga positioner för att ytterligare skärpa den analytiska blicken, vilket därmed även innebär att studien blir mer teoretiskt driven och att ett abduktivt förhållningssätt präglar tillvägagångssättet.

5.1 Urval

I fallstudien intervjuas åtta personer: fyra lärare, två personer från EHT-teamet samt två personer i chefsposition. Information om fallstudien lämnades främst ut muntligt. Samtycke hämtades in via mejl/skolans Teams-chatt till de tillfrågade respondenterna. Metodologiskt sker intervjuurvalet enligt följande: eftersom den nya friskolan i kommunen har startat fyra gymnasieprogram; Natur, Teknik, Ekonomi och Samhälls, så får detta bli en utgångspunkt. Medvetet har jag valt två program som inte står varandra så nära när det gäller vilka elever som väljer programmen. Min tanke är att Natur- och Teknikprogrammet berör samma typ av ämnesområden och därmed liknar varandra. Ekonomi- och Samhällsprogrammet fångar på samma sätt in liknande intressen och ämnesområden. Därför intervjuas två lärare från Teknikprogrammet och två lärare från Samhällsprogrammet på skolan. Deras tankar borde vara intressanta och belysa situationen från lite olika perspektiv.

Ambitionen var att få ett brett empiriskt underlag med lärare verksamma på olika program, därför valde jag en lärare från varje program som representant för de gymnasiegemensamma ämnena, och en lärare från varje program får representera programgemensamma ämnen. Dessutom önskade jag att de valda lärarna skulle ha erfarenhet av elever från årskurs 1. Detta för att dessa elever har haft möjlighet att välja den nya friskolan i kommunen.

En önskan från min sida var också att hitta lärare som ”stack ut” i de programgemensamma kurserna på programmet, detta för att lyfta fram det programunika. Tanken var att de dels skulle ha haft erfarenhet av programvarianter som har synts i den marknadsföring som skett under de senare åren, dels skulle ha kommit i kontakt med de elever som ställts inför ett val mellan den kommunala skolan och den nystartade friskolan.

Eftersom skolan också har ett stort elevhälsoteam (EHT-team) som arbetar med eleverna, har jag valt att intervju en studie- och yrkesvägledare (SYV) samt en specialpedagog som båda har erfarenhet av skolan och dessa program. Slutligen har jag valt att intervju delar av skolledningen för att få med de övergripande tankegångarna som återfinns där. I tidigare forskning uppmärksammas den centrala roll som SYV har kring elevens val och skolledning kring konkurrens och marknadsföring (Harding, 2017, Magnusson, 2020). Valet att intervju några från EHT-teamet medför naturligtvis att ett fokus riktas på hur skolan arbetar med elever som behöver stöttning, något som också påverkat resultaten.

5.1.1 Reflektion kring det statistiska materialet - att ge en bild av den lokala kontexten

Den statistik som används kommer dels från en av skolans SYV-anställda, dels från Göteborgsregionens insamlade statistik – Indra. Av flera olika anledningar är skolstatistik för tillfället en aning svårhanterbart, dels på grund av att Göteborgsregionen inte publicerar något annat än procenttal, dels på grund av att informationen från skolan ibland skiljer sig något från det offentliga materialet. Här kan finnas felkällor som jag inte helt råder över. Min avsikt är att sammanställa de uppgifter som finns för att ge en bild av den lokala kontexten, då specifikt hur elever uppväxta i kommunen väljer skola. Tanken är att ge en bild av den situation som de

intervjuade i fallstudiens gymnasieskola lever under. Dock bör en reservation göras för att det kan finnas någon felaktighet i det sammanställda materialet. Den sammanställning som finns har kontrollerats gentemot officiella källor och skolans egen personal för att ge en rättvisande bild av situationen.

Den statistik som används är inte kontroversiell på något sätt. Jag utgår från de insamlade uppgifterna om elever (årskurs 9) från skolans kommun, gällande vilka som söker sig till olika skolor i och utanför kommunen. Statistiken är officiell och har granskats innan publicering. Mitt bidrag är att sammanställa detta och jämföra några år tillbaka i tiden.

Tidsspannet i jämförelsen har sitt fokus kring år 2020; under den tidsrymd när intervjuerna genomförs och den nya gymnasiefriskolan i kommunen startar. Den jämförelsen blir något kort tidsmässigt, eftersom den nya friskolan inte funnits så länge, vilket bidrar till att det är svårare att uttala sig om vilken effekt den etableringen har fått. En allmän trend om hur situationen är när det gäller elevtillströmningen till skolorna går ändå att lyfta fram, och blir därmed ett underlag eller ram för den kvalitativa intervjuundersökning som genomförs i den här fallstudien.

5.2 Etiska överväganden

Ett av flera etiska överväganden har varit att dölja skolans identitet och därmed också de medverkandes. Det här har också inneburit att jag pseudonymiserat de olika individerna som deltagit i intervjuerna; skolledare till Klara och Inge, Elevhälsoteam (EHT-team) med SYV till Sara och specialpedagog till Anna, samhällsprogramlärare till Dennis och Liam, och teknikprogramlärare till Britta och Carina. Det här har skett i linje med Vetenskapsrådets fyra grundkrav, för att ingen ska komma till skada av frågor eller resultat (Vetenskapsrådet, 2017).

5.3 Metoddiskussion

Den kvalitativa intervjuemetoden medför att jag ställer frågor och tar del av de tankar som de intervjuade har. Den för också med sig att jag urskiljer både gemensamma och särskiljande åsikter om mitt problemområde. När jag använder ett insamlat statistiskt material för att rama in kontexten som de intervjuade på skolan arbetar inom, ges en tydligare bild av situationen som respondenterna förhåller sig till.

Min egen roll och tolkning av materialet är även viktig i sammanhanget. Eftersom jag arbetat i över tjugo år på skolan besitter jag naturligtvis kunskaper om både lärarkollegiet och vilken förändring som skett över tid. Det hindrar mig dock inte från att så neutralt som möjligt försöka tolka och förstå vad de intervjuade personerna berättar. Jag jobbar på ett av de program som ingår i fallstudien, vilket både kan vara positivt och negativt. Det positiva är att jag har en förförståelse av vad de intervjuade personerna talar om, men detta kan leda till en övertolkning av vad som sagt, vilket är negativt. De intervjuade i sin tur har en kännedom om mig som person, men i det här sammanhanget är vi relativt ”fria”; det finns inte någon direkt maktrelation att ta hänsyn till, förutom möjligtvis med ledningspersonalen. Dock är jag inte direkt beroende eller underställd någon av de som intervjuats, vilket jag ser som en fördel.

Nu i efterhand hade det varit mer etiskt försvarbart, om samtliga respondenter också via ett missivbrev hade fått skriftlig information, så att samtliga av de fyra forskningsetiska kraven tydligare skulle framgå, ifall någon av respondenterna behövde gå tillbaka till informationen vid ett senare skede (Vetenskapsrådet, 2017). Nu skedde informationen via muntliga samtal

samt chatt- och mailkonversationer, vilket möjliggjorde en dialog kring de forskningsetiska frågorna.

Andra typer av intervjuer förutom de semistrukturerade är till exempel ostrukturerade intervjuer, djupintervjuer, olika typer av gruppintervjuer eller fokusintervjuer (Kvale, 2015). För den här studien passar semistrukturerade intervjuer bra, eftersom olika personalgrupper intervjuas och avsikten är att jämföra deras svar och sammanfoga dem i teman, vilket inte hade varit möjligt på samma sätt om jag till exempel använt mig av ostrukturerade intervjuer. Gruppintervjuer hade i det här sammanhanget möjligtvis kunnat göras, men eftersom privata åsikter om marknads konkurrens kan upplevas som ett känsligt ämne, valde jag att intervjua enskilda personer.

Fallstudiens metodfokus på en bredare täckning av yrkesprofessioner, utöver lärare, är i sammanhanget både en styrka och en svaghet. Styrkan ligger i det bredare anslaget, vilket möjliggör att flera olika typer av röster kommer till tals. Detta medför i sin tur också att fokuslinsen blir något ”suddigare”, det vill säga medför att till exempel nyanser från de olika professionernas upplevelser blir svagare i det här sammanhanget. Lärarnas röster utgör till exempel bara 50 procent av materialet. Men min intention har dock i första hand varit att ta en mer heltäckande ansats, och därmed ta med fler yrkeskategorier.

[5.3.1 Reflektion kring den valda metoden](#)

Med den valda metoden ges möjligheter att ge en mer övergripande bild av hur personal på en tillvalsskola upplever konkurrens från andra skolor och vilka värderingspositioner som kan urskiljas. Här ger tidigare forskning med teoretiska bidrag en ökad förståelse för situationen. Den brittiska etnografiska traditionens inriktning på fallstudier via Stephen J Balls arbeten har inspirerat mitt arbete och berikat fallstudien både metodologiskt och teoretiskt.

Utifrån tanken om performativitet, som Ball använder begreppet (Ball 2003, 2006), borde därmed två delar kunna bli aktuella. Det handlar dels om lojaliteten mot den egna skolan, dels om en uppfattning om agerandet gentemot marknaden. När Ball tar upp jämförelser, bedömning och synliggörande som centrala aktiviteter i en beskriven performativitet ses de i upplevelsen av den egna skolan och åsikter om skolmarknaden, vilket lyfts fram ur det empiriska materialet.

Begreppet performativitet möjliggör även ett vidgat fokus. Tanken om policy-diskurser – eller performativitet – som ses i olika typer av material, möjliggör en diskussion och eventuellt en tydligare bild av både materialets innehåll och hur det kan tolkas i ett vidare perspektiv. Här blir olika värderingspositioner intressanta, då för att titta närmare på hur de anställda reagerar på den konkurrens som finns om elever mellan olika skolor. Här kan också performativitet ses som en kultur, där olika värderingspositioner om situationen lyfts fram (Dovemark & Holm, 2017, Erlandson & Karlsson, 2022).

Några av de övergripande utgångspunkterna för studien kan sammanfattas enligt följande. Performativa praktiker används i första hand utifrån två delar – dels upplevelsen av den egna skolan, dels åsikterna om skolmarknaden. Tanken är att dessa två delar omfamnar den ”styrning” som fallstudiens respondenter ser i sin vardag. Den här tudelningen skapar också möjlighet att diskutera de värderingspositioner som återfinns bland de intervjuade.

Min valda metodansats med en fallstudie, med ett abduktivt förhållningssätt där både en induktiv tematisk analys görs tillsammans med en mer teoridrivna sådan, ger en bild av hur

situationen ser ut. Det gör att det blir möjligt att fånga den empiriska rikedom och variation som nås via semi-strukturerade intervjuer, samtidigt som tidigare forskning och teori skärper förståelsen av materialet.

Därför anser jag att den metod som jag använt mig av har möjlighet att ge både tillförlitlig och trovärdig information och vara giltig under den period som fallstudien görs och därmed vara en möjlig utgångspunkt för en vidare diskussion.

6. Resultat

Här belyses både frågan om betydelsen av en ökande konkurrens och frågan om vilka olika värderingspositioner om situationen kan identifieras i resonemangen. För att få en förförståelse av den lokala kontexten som fallstudien undersöker och för att få en sorts ram för fallstudiens gymnasieskola ges först en beskrivning av kommunens elevströmmar. Därefter kommer fallstudiens tematiska del.

När Skolverket (2013) beskriver elevernas gymnasieval citerar de studie- och yrkesvägledare, som i sin tur hänvisar till elevernas beskrivning av hur skolvalet påverkas av skolans rykte och var de känner sig hemma. Eleverna beskriver att det finns goda respektive dåliga rykten associerade med i stort sett alla skolor. Det här kan gälla lärarna, maten, om det är bråkigt och stökigt på skolan osv. Det vill säga att en uppdelning eller en sorts hierarki uppstår mellan olika skolor när konkurrensen och valfriheten skärps.

För att få en allmän förståelse av hur situationen ser ut på en kommunal gymnasieskola utanför en av de större städerna i Sverige när det gäller elevströmmar mellan kommuner och skolor, används ett statistiskt material för att förtydliga bilden. Här uppmärksammas elevfördelningen i den kommun som skolan ligger i, vilken är fokus för studien. Därför kommer först en kort sammanställning om hur elever i årskurs 9 i denna kommun söker sig till olika gymnasieskolor.

Kommunen bör ses som en sekundär skolmarknad i förhållande till den regionala skolmarknad som etablerats (Fjellman, 2017). Det här betyder att elevpendlingen mellan olika kommuner har stor, och får stor betydelse för de enskilda gymnasieskolornas möjligheter att locka till sig elever. I det aktuella exemplet som fokus ligger på, sker en stor elevpendling mellan de olika närliggande kommunerna.

Tittar vi på hur ungdomarna i kommunen har sökt till olika gymnasieskolor ses följande.

Tabell 1. Fördelning av sökande från kommunen mellan det kommunala gymnasiet, friskolan och gymnasieskolor utanför kommunen.

År	Gymnasieskolor i andra kommuner	Det kommunala gymnasiet	Friskolegymnasiet	Totalt antal sökande från kommunen (antal)
2017	50,24 %	49,76%	-	422
2018	52,29 %	47,71%	-	436
2019	53,53 %	46,47%	-	467
2020	45 %	53 %	1,83 %	493
2021	49 %	46 %	5 %	452

Källa: INDRA2, Gymnasieantagningen, Göteborgsregionen, samt statistik från SYV/skolan

Antal sökande till det kommunala gymnasiet och till andra gymnasieskolor fördelat på de fem senaste åren har varit rätt konstant med en ökning från år 2017 till 2020. Under 2021 sker en liten minskning av det totala antalet sökande, till 452 personer. Procenttalen förändras också en del – det kommunala gymnasiet minskar något, förutom för 2020, och friskolan ökar något från 2020 till 2021. Det är något fler vid en jämförelse som varje år har sökt sig till andra skolor jämfört med de som sökt sig till det kommunala gymnasiet, förutom år 2020.

Den nyetablerade friskolan i kommunen, lyckas under den här perioden inte attrahera speciellt många av kommunens elever, ca 2 % söker sig till den nya friskolan första året. För år 2021 har friskolan fått något fler av kommunens elever som sökande, dock fortfarande en mycket lägre andel (5%) än den kommunala skolan, men ändå en ökning.

I det här perspektivet ses varken någon större positiv eller direkt negativ effekt av den nyetablering av en gymnasiefriskola i kommunen. Den regionala skolmarknaden som Fjellman (2019) beskriver har antagligen en större betydelse för den kommunala skolan än en enstaka nyetablering av en friskola. Den kommunala skolans position på en sekundär skolmarknad snarare förstärks år 2020. Här kan misstänkas att det finns andra orsaker till detta än att en ny friskola etableras. För 2021 så tappar det kommunala gymnasiet något, men är ändå den skola som de flesta söker sig till.

En beskrivning av den kommunala gymnasieskolan skulle därmed kunna utgå från att den än så länge klarat sig väl i konkurrensen om elever i regionen, vilket dock inte innebär att dess existens är ohotad. Däremot är det tydligt att den kommunala gymnasieskolan i nuläget inte är en så kallad ”bortvalsskola”, med andra ord har skolan haft en relativt stabil elevtillströmning från den egna kommunen och närliggande kommuner under en längre tid.

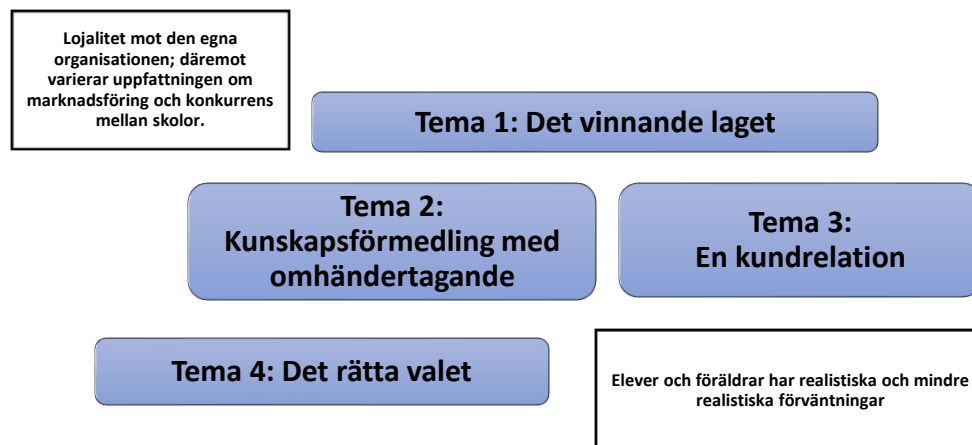
Det här är något som också märks bland de som intervjuats. En av lärarna för de gymnasiegemensamma ämnena berättar om hur konkurrensen funnits och finns, samt upplevelsen av att den numera tillhör vardagen. Den konkurrensutsattheten har möjligtvis ökat något under de senaste åren, utifrån att nya skolor startas i närområdet. Men själva företeelsen är inte längre något som ifrågasätts på samma sätt som tidigare.

6.1 Identifierade mönster

De mönster som identifierades bland respondenterna har samlats upp i ett antal teman, vilka ses i figur 3. Utgångspunkten för dessa teman är att en marknadskonkurrens finns – elevens val mellan olika skolor. Tanken med dessa teman är att lyfta fram hur konkurrensen upplevs bland skolans anställda, men även ett steg i att besvara studiens syfte – att undersöka hur lärare och annan personal på en kommunal gymnasieskola upplever att vara konkurrensutsatt.

De två första utkristalliserade temana har en utgångspunkt i den egna situationen på skolan, där lojalitet mot skolan ses tillsammans med en upplevelse av att tillhöra ett vinnande lag. Här finns också tankar om kunskapsförmedling med omhändertagande. Tema tre har sin utgångspunkt i vilka tankar som finns om situationen i förhållande till skolans omgivning – och den upplevelse av vad konkurrensen medför. Här finns även olika värderingspositioner som uppmärksammas som samlas i tema 4 under rubriken ”Det rätta valet”.

Figur 3 Teman; Det vinnande laget, Kunskapsförmedling med omhändertagande, En kundrelation, Det rätta valet

De här olika temana skapades utifrån den beskrivna situationen av att vara konkurrensutsatt på en skolmarknad.

6.2 Det vinnande laget

Den kommunala gymnasieskolan i fallstudien har under åren som gått från starten i mitten av 1990 ökat i både antal elever och anställda, vilket har inneburit att den idag är en av regionens större gymnasieskolor i en av regionens mindre kommuner. Den ökande konkurrensen med en ny gymnasiefriskola i kommunen sätter så att säga fokus på konkurrensen mellan de olika skolorna, både i och utanför kommunen.

De intervjuade i materialet har rätt så samstämmiga tankegångar kring varför eleverna söker sig till skolan. Bland lärare återkommer bland annat det goda rykte som skolan innehar, vilket innebär till exempel att äldre syskon berättar positivt om skolan – med andra ord går ryktet från person till person. Men även den geografiska situationen med vilka möjligheter som finns att ta sig till skolan kan komma på tal när skolan diskuteras. Många nämner också att en del elever

söker sig till skolan för att börja om på nytt – alltså få en ny livssituation med nya klasskompisar och nya förutsättningar.

Även närheten mellan lärare och elever tas upp från elevhälsoteamets sida, något som de själva i sin yrkesutövning inte har i samma omfattning. Viktigt också för eleven är att de därmed blir sedda på ett annat sätt; de blir inte anonyma i skolan och i klassrummet.

Ledningen på skolan lyfter fram lärarkåren, med dess möjlighet till helhetssyn och förmåga att fånga upp eleverna. Detta tillsammans med att eleverna generellt upplever en hög trygghet i skolan är också några av de faktorer som anses påverka varför eleverna söker sig till skolan. Att många elever kommer från andra kommuner än den egna är något som betonas och lyfts fram. Att den egna kommunens elever därmed skulle missgynnas är, enligt ledningspersonalen, en missuppfattning. Däremot är det mycket svårare för den enskilde eleven att först tacka nej till skolan och sedan senare ändra sig och försöka söka sig tillbaka till kommunens gymnasieskola, eftersom skolan då redan fyllt sina utbildningsplatser.

De intervjuade beskriver den egna skolan som en bra skola med god stämning, där många hyllar den fysiska miljön och stämningen bland lärare och elever.

Men det är en fantastisk skola vi har och en fantastisk stämning och jävligt goa kollegor jämfört med väldigt, väldigt många andra skolor” och ”Det är ordning och reda. Det är rent, alltså sådana här fysiska saker. Det är en fin miljö. (**Liam**)

Och då kom jag till /skolan/ och blev jätteimponerad måste jag säga av entusiasmen i lärarkåren, av att man inte höll på och klaga på eleverna hela tiden, på alla trevliga människor som hälsade i korridorerna och alltihop... (**Britta**)

Samtliga lärare betonar den fina miljön och den goda stämningen på skolan. Fler skäl som anges till den positiva hållningen till skolan är till exempel en yngre lärarkår, och att digitaliseringen kommit långt på skolan.

En av de intervjuade beskriver upplevelsen av gymnasieskolan, innan han började jobba på skolan:

Jaa du, nu är jag ju med i vinnande teamet. Men när jag jobbade på /annan gymnasieskola/ och Xx, Yy och gänget jobbade på /Skolan/, så var det ju nästan som jag ville slå dom på käften när, när /Skolan/ liksom la massa miljoner på trerättersmiddagar och grejer. (**Liam**)

Även representanter för elevhälsoteamet är nöjda med skolans och elevhälsans arbete, då även i jämförelse med många andra skolor: ”Och jag tror faktiskt att vi, det finns mycket man kan förbättra naturligtvis. Men jag tror att vi i det stora hela hjälper och stöttar elever bra mycket mer än vad man gör på många andra skolor.” (**Anna**)

Från ledningens sida så upplevs skolans arbete som positivt: ”...jag tycker faktiskt att vi är duktiga på det. Vi är inte världs bäst, vi är inte felfria, men vår strävan är hela tiden mot det – lyhörddheten och även kunna våga ställa krav” (**Inge**)

Att vara både lyhörda inför elever och föräldrar, samt den egna personalen, hindrar inte skolans ledning från att våga ställa krav. Lyhörddhet och krav kan eventuellt vara en balansakt som skiftar något beroende på vilka det gäller – elever och föräldrar respektive personal. Tydligt är att de intervjuade är förhållandevis positiva till sin arbetsplats; den kommunala gymnasieskolan.

6.3 Kunskapsförmedling med omhändertagande

Här finns ett behov av att hjälpa och stötta de enskilda elevernas väg genom skolan, inte minst på grund av att en del elever med föräldrar väljer skolan bland annat för att eleven ska kunna få ett stöd i sina studier, ifall det behövs. Lärarna som ingår i arbetslag kring programmets elever har i detta arbete både som mentorer och som vuxna ett ansvar av att se och stödja de enskilda eleverna. Här kan en omhändertagande ansats ses, som delas av både lärare och EHT-team. Detta står dock inte i vägen för ett kunskapsperspektiv, även om de olika perspektiven ibland kan komma i konflikt med varandra.

Kunskapsförmedling är naturligtvis något som framför allt alla lärare arbetar med, men det finns hinder. En av de intervjuade berättar:

Ja jag tänker på att det är många arbetsuppgifter som man inte borde ha som lärare, som har med administration och andra saker/.../ Så att det är väl det, just den biten av elevkontakt och elevansvar som inte har med det pedagogiska arbetat att göra, utan har med det psyko-sociala, som jag inte tycker att vi hinner med och då ska vi inte göra det. (Dennis)

Andra lärare som har programspecifika ämnen vittnar också om att arbetsbördan ökat under de senaste åren. Möten, Öppet hus, med mera skapar en känsla av att timmarna inte räcker till och skapar frustration.

Om vi jämför samhälls- och teknikprogrammet enligt de intervjuade så har det förra programmet större problem. Teknikprogrammets elever har ofta en hög studienivå och klarar en svårare kurs i engelska. Samhällsprogrammets elever har inte alltid samma studievana och studieresultat, vilket försvårar möjligheten att klara en svårare kurs i till exempel engelska.

Det här innebär att det för samhällsprogrammets lärare har blivit viktigare med en så kallad basundervisning, där tydligheten i klassrummet betonas. Vad ska ske idag, vad ska gås igenom osv. Teknikprogrammet som traditionellt har haft fler prov och färre inlämningsuppgifter har kanske haft mindre anledning till att jobba med elever som behöver tydligare uppgifter och en tydlighet i klassrummet.

Men en slutsats är ändå att det har blivit tuffare för eleverna att klara kurserna på det sätt som de själva vill, och att kraven har ökat för att nå examen och behörighet för universitetet. Det här tyder på att de elever som söker sig till de olika programmen på skolan generellt har höga krav på att lyckas med sina studier. De har också krav dels på skolan, dels på den egna insatsen som kan medföra att stöttning från skolan är ett måste. Detta i sin tur medför att elevhälsan som den är utformad på skolan har en hel del att arbeta med, vilket också åtminstone till en del förklarar varför gruppen är så stor, både till antal och till yrkesgrupper.

På skolan har ett så kallat EHT-team vuxit fram och fått stora resurser för att hjälpa de elever som fått problem. Några av de personalkategorier som ingår i teamet är skolsköterska, kurator och specialpedagog. Men även studie- och yrkesvägledaren (SYV) är ovanligt nog med i detta och får snabbt möjlighet att både diskutera den enskildes betygssituation som möjliga förändringar – allt för att inte eleven ska kunna hävda att – ”det hade jag ingen aning om”.

6.3.1 EHT-team - en allt viktigare komponent - tillsammans med arbetslag och mentorskap

När de som arbetar med elevhälsan beskriver sitt uppdrag anges storleken (flera olika professioner och antal personer) på elevhälsogruppen som något utmärkande för skolan, men också att de jobbar jämförelsevis mindre med handledning och samarbetar mindre med rektor. EHT-teamet blir en grupp i sig på skolan, som hanterar allt som kommer upp kring elevhälsa.

EHT-teamets växande betydelse motiveras bland annat av hur elever mår. Ett omhändertagande perspektiv kan sägas vara ett svar på detta. Det egna arbetet på skolan med elevhälsoteamets resurser uppmärksammas ofta positivt vid en jämförelse med andra skolor. Elever som söker sig till andra skolor efter att först gått på den här skolan en tid, uppges ofta bli besvikna. Eventuellt har de valt en ny skola på så att säga falska premisser om att till exempel få ökad status, umgås med elever med ”fräckare” kläder osv. Kort sagt åter igen ett felval, där den nya skolan inte erbjuder det stöd som de fått tidigare.

Jag vet ju t.ex många elever som om dom inte trivs på /skolan/ så vill dom ofta söka kanske till /andra skolor/. Det är inte ovanligt, och så börjar dom där och så har dom fått ganska så mycket stöd hos oss och då kommer dom dit och det fungerar inte alls som på /skolan/. Det är ganska dåligt, elevhälsan fungerar inte där, är min erfarenhet i alla fall. Och då blir dom jättebesvikna och hör av sig och haft flera möten så. Så att det kan variera väldigt. Det kan vara en bra skola, men kanske inte för alla. Och då drar det här med lite status, fräcka kläder. Det är inte helt ovanligt att man hör det. (**Anna**)

Vid en sammanfattning kan nedanstående citat belysa situationen när det gäller elevhälso-teamets bild av sitt arbete på skolan och hur de upplever konkurrensen. EHT-teamet märker av konkurrensen och ett kundperspektiv urskiljs i och med att frågan ställs om vad elevhälsan erbjuder.

...dom här perioderna med öppet hus så på hösten så kan dom fråga – ja jag har en son som har dyslexi, vad kan ni erbjuda för stöd? Och då kan dom, det är inte ovanligt att dom jämför – vi har varit i kontakt med den här skolan och där verkar det inte vara så mycket stöd, eller dom säger så här, och det kan vara med olika diagnoser. Det är inte ovanligt. Då jämför man sig ju som jag upplever det /.../ att dom jämför lite – hur stark är elevhälsan, vad kan man erbjuda? (**Anna**)

Detta hindrar inte att kunskapsförmedlande med ett omhändertagande perspektiv är centralt; även om föräldrar och elever möter skolan med frågor om vad skolan erbjuder när det gäller till exempel stöd för enskilda elever. Här ses en kundrelation som även den påverkar deras arbete. Frågan är om en fungerande elevhälsa – som förutom arbetet med varje enskild elev även möjliggör att skolan kan berätta om sitt elevhälsoarbete – även utgör en konkurrensfördel?

Utmärkande för skolan är också att studievägledaren är med i elevhälsoteamet, vilket inte alltid är fallet på andra skolor. Studievägledarens roll blir med andra ord viktig även när det gäller elevhälsan. Möjligheten för eleven att få god kännedom om vilka alternativ och vilka studieval som är möjliga ökar med den här lösningen, och givetvis är det bra att studievägledaren får en helhetsbild av eleven.

...så är det givet att studievägledaren är med elevhälsan. //...elevhälsan måste ju finnas. Men studievägledaren behöver ju inte – det är inte liksom lagstadgat att vi ska vara med i elevhälsan. Men som, jag tycker att det är viktigt att vara med i elevhälsan för att få, de pratar ju mycket om helhetssyn och har man inte hela bilden då är det väldigt svårt att möta eleverna. Så att jag tycker att det är jätteviktigt att studievägledarna är en del av elevhälsan, för att kunna bemöta eleverna på ett bättre sätt. (**Sara**)

När det gäller situationen för eleverna så beskrivs de som mycket mer stressade idag än tidigare. Den psykiska ohälsan har ökat. Den senaste gymnasiereformen får klä skott för delar av den

här utvecklingen, men även samhället i stort, där den ökande användningen av internet och sociala medier ses som del i den här utvecklingen.

På skolan finns en uttalad tanke om att lärarna ska jobba i arbetslag, vilket också sker. Tanken är att den enskilde eleven ska möta lärare som ser eleven i ett större sammanhang än bara det enskilda klassrummet. Genom att en grupp lärare har samma elever, skapas kontaktytor och helhetsseende. Här ingår mentorskap och genomlysning av vilka svårigheter enskilda elever har. Upplevelsen av att arbetet med eleverna ska ske utifrån ett större perspektiv än vad som sker i klassrummet är tydligt.

Mentorskapet tror jag spelar stor roll. Arbetslaget. Många klagar ju över att det är för lite fokus på ämnet och för mycket på arbetslaget. Och det kan jag förstå, men jag kan nog utifrån ett elevperspektiv så tror jag att arbetslaget är svinviktigt. Att skapa helheter och så. Min upplevelse är att mentorskapet på /skolan/ är väldigt omfattande jämfört med många andra skolor... **(Liam)**

Viktigt blir också att lärarna fungerar med varandra och kan se till så att alla elever fungerar socialt i klassen, något som en av de intervjuade tänker gynnar inlärning.

Men att se till så att alla har någon. Hattie skriver, nej Hattie tar upp en person i ”Synligt lärande för lärare”, det bästa man kan göra för en elev i undervisning är att se till så att alla elever har en vän. Det tror jag är jätteviktigt och egentligen borde vi jobba betydligt mer med detta och se till så att de lärarpar som vi har är utbildade och passar bra ihop, kompletterar varandra, ser till så att klassen fungerar socialt. Och det är inte bara för att elever ska stanna kvar eller att vi ska få ett bra rykte, utan det är också centralt för deras inlärning. **(Dennis)**

Ett omhändertagande perspektiv ses när den sociala sammanhållningen i klassen betonas för inlärning. Att säkerställa att eleverna stannar kvar kräver arbete och engagemang från lärarnas sida. Det här kan bland annat innebära en del sociala aktiviteter med eleverna för att få behålla dem och få stabilitet i klasserna.

Om jag skulle säga att det är någonting som gör att vi behåller våra elever och får stabilitet så är det alla sociala aktiviteter som vi gör och det engagemang som vi lärare har med att få klassen att fungera. **(Dennis)**

Den här upplevelsen av arbetslagets betydelse märks på både teknik- och samhällsprogrammet. Det är också en del av något som upplevs växa i betydelse, vilket bidrar till den ökande mängden av olika arbetsuppgifter. Men arbetslagets betydelse kan också ses som en del i möjligheten att behålla elever och därmed även vidmakthålla stabilitet i klasserna, som i sin tur också medför att den medföljande elevpengen behålls.

För lärarnas del skapas en speciell situation; där elevernas krav på att lyckas med sina studier skapar förväntningar från elevens sida om att få sina förhoppningar uppfyllda. Men det finns även förhoppningar från berörda i ledningen på skolan om att eleverna ska få sina förväntningar uppfyllda och därmed lyckas i sin valda skolmiljö. Det här medför att olika, till en del disparata förväntningar, ställs på de undervisande lärarna. Kunskapstemat tillsammans med ett omhändertagande perspektiv ses som utmärkande för att försöka möta dessa olika förväntningar.

6.4 En kundrelation

Ämneslärarna på skolan uppger att de är nöjda med de kurser som de undervisar i, och att de får möjlighet att ”väsas” dessa när de haft dem under ett antal år. Med andra ord så finns bra förutsättningar för ett gott undervisningsklimat. En av anledningarna till den positiva situationen för teknikprogrammets del, uppger de intervjuade, är att fler tjejer kommit in på programmet och det skapar en situation där läraren kan ”göra ämnet mer avancerat”.

Nöjdheten med eleverna och upplevelsen av det positiva klimatet i klassrummet är tydligt. Men det finns även andra sidor, som att lärare upplever att de måste ha höga förväntningar på eleverna, annars så ”får man höra det på något sätt”. Eleverna har med andra ord möjligheter att påverka sin situation.

Att vara konkurrensutsatt tillhör vardagen. Vetskapen om hur många som ansökt och hur många som eventuellt står som reserver är något som möter lärarna i verksamheten. Den här vetskapen tillsammans med den ökande upplevelsen av att allt fler arbetsuppgifter ska skötas av lärare gör att flera är kritiska till sin situation. Att renodla sina arbetsuppgifter till det pedagogiska är en uttalad önskan.

Att särskilja den psyko-sociala delen från den pedagogiska är ett förslag, något som det säkert diskuteras om och funderas över bland övriga yrkeskategorier och i samhället i stort. Samtidigt utmanas därmed arbetslagstanken som den är utformad på skolan, där lärare som har en viss grupp av elever sitter och arbetar tillsammans.

Tankar om hur relationen mellan elever och lärare ser ut och hur denna relation förändrats, och vilken form som är önskvärd är inte ovanliga bland de intervjuade. En upplevd förändring från ett medborgarperspektiv till ett kundperspektiv är något som uttrycks i intervjuerna. Men det upplevs som kontroversiellt om det innebär att utbildning ska ges på grund av att eleverna är kunder.

Men också lärare har fått otroligt mycket mer jobb. Det fanns väl ingen lärare på 90-talet som höll på med öppet hus och jobba på kvällar och nätter och sitta på något jävla teamsmöte. Ähh, så, liksom. Sen att vi lärare behöver skärpa oss. Alltså det här är ingen... Det är inte så här: Jaha nu kommer några ungdjävlar som jag ska stå ut med i tre år, utan vi ska ge dom service. Vi ska ge dom en utbildning, för att dom är medborgare inte för att dom är kunder. Utan för att dom är medborgare. Ähh. Och i den gamla skolan kunde det ju finnas tendenser till att liksom – ja ja nu fick vi dom här idioterna, äh liksom, som någon jävla fångvaktare, liksom. Ähh så det perspektivet har ju ändå. Det är i alla fall något gott som har kommit med det. Att vi, vi ska inte bli slavar under elevernas val, eleverna ska aldrig bli kunder. Men, jag är betald av det offentliga för att utföra en samhällstjänst och då ska jag försöka vara snäll och trevlig mot dom som ska få den här tjänsten. Ähh, det upplevde jag inte alltid att mina lärare på sjuttio- och åttiotalet var. (Liam)

Lärarnas situation har förändrats; eleven förväntar sig ofta en servicetjänst, vilket innebär att en ny relation mellan föräldrar, elev och lärare har formats, och skapat en annorlunda situation jämfört med tidigare. Men frågan om varför dessa elever ska få en utbildning kvarstår – är det för att de blir ”kunder” i ett utbildningssystem, eller för att de är medborgare? Den värderingspositionen kan ses som en performativ förskjutning av vilka värden som blir viktiga.

Den här utvecklingen och förändringen av lärarnas situation medför också en ökande arbetsbelastning.

Jag kan nog tycka att kraven på arbetslaget har ökat, de sista åren. Alltså det är ju väldigt viktigt det här med hur vi tar hand om ... Det är ju hela tiden i blickfånget, liksom, hur vi tar hand om elever. Vi får hela tiden feedback på det på olika sätt. Genom klasserna, programråd och sånt där. Rektorn är på oss. Föräldrarna, alltså det går inte ... Jag upplever det som så att, det går inte att göra sitt arbete lite halvdant som man kanske kunde förr. Nu är man hela tiden i fokus på något sätt. Det går inte att smita undan. Och vi har ju stramat åt. Jag tänker på det här med elevvård till exempel När jag började här så var det ingen som höll reda på det direkt. Ja det var nog naturligtvis med, men inte alls så reglerat som det är idag. Det här med frånvaro, följa upp, prata med föräldrar, möten. Det här med betygsanalysen vid varje läsårs slut och det här med, de här enkäterna – hur lärare behandlar elever, det handlar om respekt, inte respekt, är du trygg på skolan, inte trygg på skolan. Sånt som verkligen utvärderas, verksamhetsberättelser och plan för diskriminering och kränkande behandling och alla sådana här dokument som verkligen sätter ljuset på oss. Som gör att man får skärpa sig hela tiden. Så på det sättet tycker jag att... man kan ju inte glida undan någonting, utan ... Det kan ju också ha med konkurrensen att göra. Alltså man mäter ju skolor mot varandra. Då gäller det att personalen hänger med. (**Britta**)

Tankar om att den här förändringen är en del av en större yrkesrollsförändring är tydlig. Dels den reglerade administrativa uppföljningen, dels rektor, föräldrar, elever som har möjlighet att sätta press på den enskilde läraren. Här beskrivs en administrationsvardag, med tvånget att dokumentera olika handlingar; något som också skulle kunna beskrivas som en del av en rådande performativitet där styrningsdelen är tydlig.

Den konkurrensutsatthet som finns generellt blir också tydlig i det interna arbete som sker i de olika arbetslagen, när konkurrens mellan skolor kommer på tal. Här ses en situation där den yttre konkurrensen mellan skolor och den inre administrativa målstyrningen skapar spänningar i lärarnas arbete.

6.4.1 Skolledningens ambivalens

Beslutsprocessen i kommunen sker utifrån att kommunens elever väljer mellan privata och kommunala skolor, både inom och utanför kommunen. Med eleven följer en påse pengar som hamnar i kommunens egen skola, eller i någon annans fickor. Om sedan behov av extra resurser uppstår är det i grunden den enskildes situation – pedagogiskt eller socialt – som avgör om så ska ske. Och därmed finns även krav på uppföljning av de lagda extra resurserna från politikens sida.

Alla har faktiskt förutsättningar att kunna få stöd i det man håller på med. Och får man inte det får man tydliggöra det, att det här fattas för att vi ska kunna genomföra detta och det skulle varje enhet behöva tala om. Inte bara säga nu har jag fått en elev som behöver... Varför ska du ha extra pengar för att ta hand om den här eleven? /... / Då är det den pedagogiska biten och den sociala situationen, eller situationen för varje person som är avgörande om vilket stöd och så är det ett krav på uppföljning också.

(**Inge**)

Hos ledningen finns tankar om att fånga upp varje elev, och om inte det går bör den enskilde läraren försöka ta hjälp av andra för att lyckas med detta. Tydligt är också här tanken om en relation inom skolan, mellan till exempel lärare och ledning, där äskanden och uppföljning av begärda medel sker.

Ledningspersonalen beskriver den egna rollen som dubbel, där en sorts ambivalens mellan olika principer kan sägas utgöra två olika poler. Att både verka för en bra egen gymnasieskola i kommunen, och att få fler fristående skolor att etablera sig verkar vara motstridiga arbetsuppgifter. Men detta är en verklighet i enskilda kommuner.

Jag ser också i mitt arbete och i mitt uppdrag har ju jag att jag ska verka för att vi ska ha Sveriges bästa gymnasieskola. Samtidigt som jag också har i uppdrag att jag ska verka för att fler fristående skolor ska

kunna etablera sig i kommunen. Och det är ju ett svårt uppdrag, tycker jag. Jag tror inte en chef på Volvo eller Ericsson skulle ha samma uppdrag. Eller motsvarande uppdrag. Ingen chef i näringslivet skulle ha det uppdraget. Äh. Det är något som man får brottas med i de här delarna. **(Klara)**

Kravet på uppföljning för att hålla en budget nämns också i sammanhanget, vilket givetvis är en begränsning av handlingsutrymmet. ”Att vara lyhörd” för både vad lärare/anställd personal behöver, och för vilket val som eleverna vill göra, är något som återkommer när ledningspersonal berättar om sin situation. När det här kombineras med en rädsla för att tappa elevernas motivation att välja skola i kommunen, samtidigt som vetskapen om vilka arbetsmarknadsbehov som efterfrågas, är detta en del i den här problematiken eller ambivalensen. Här finns också en övertygelse om att det eleven väljer i första hand är ett bättre val än något som väljs i andra eller tredje hand.

6.4.2 En förändrad maktbalans mellan lärare och elever/föräldrar

Den maktrelation som tidigare fanns med läraren som en auktoritet som inte går att ifrågasätta har idag närmast bytts ut mot en serviceinriktad lärare som föräldrar och elever möter. Det här är en relation som har sina sidor. Den attityd eller det tänk som lärarna i mötet med föräldrar och elever får uppleva uppges ibland likna en kundsituation, där föräldrar agerar som om de köper en vara, vilket får en av de intervjuade lärarna att jämföra mellan köp av olika bilmärken.

Sedan kan det nog säkert vara några bra aspekter med det också, att elever kanske blir, får mer makt i den bemärkelsen att läraren inte bara, alltså försöker gå, vara lite tillmötesgående till en viss gräns. Men jag menar när elever och föräldrar säger, ja men Kalle kom inte in på ekonomi, han kom in på samhäll, men vi vill gärna ha lite ekonomi på det här programmet. Då har man ju liksom, inget... då är man snett ute. Jag vill gärna ha en Tesla, men om inte jag inte har råd med det och köper mig en Skoda, så kan jag ju inte åka till Skoda och klaga och säga, att jag vill ha en Tesla! **(Liam)**

Valfriheten och möjligheten att utforma sin egen utbildning inom ett program på skolan har en viss gräns, åtminstone utifrån ett lärarperspektiv (men även utifrån en rad andra aspekter). Det är inte möjligt att förhandla om utbildningens utformning eller dess innehåll.

Kundbeteendet bland föräldrar och elever ses också när det gäller betygssättning. Om utbildningen inte uppfyller de krav som eleven och dess förälder har kan den ifrågasättas, och där ingår också de erhållna betygen. Handlingsutrymmet för den enskilde läraren blir därmed både begränsat och ambivalent; mellan föräldrarnas och elevernas krav, skolledning och lärarprofessionens möjligheter.

Men jag kan tänka mig att när man går på /skolan/ som har en rätt tuff utbildning, väldigt bra. Vi försöker göra eleverna kompetenta på många sätt. Om man då upplever att en skola som inte ligger så långt bort där kompisar går, har en rätt slack utbildning och får samma betyg. Då kan man tänka sig att man kanske ångrar sitt val. Ur den synpunkten, så kanske, vi i längden får sämre intagningspoäng, eller färre människor, eller sämre ansökningssiffror, heter det väl? Och det är någonting som vi får höra från skolledningen, lite då och då, att vi lärare är för tuffa och att vi inte borde sätta så – vara så hårda när vi sätter betyg. **(Dennis)**

Betygssättning är en av de konfliktytor som märks i sammanhanget. De betyg som den enskilde läraren sätter kan ifrågasättas på olika mer eller mindre tydliga sätt av både elever, föräldrar och skolledning. Det här är något som de intervjuade lärarna berör när frågan om det fria skolvalet kommer upp. Den konkurrensutsatthet som lärare menar att de lever under, och den medföljande eventuella önskan om kundnöjdhet, skulle kunna innebära att lärarnas betygssättning också påverkas.

Men hade jag jobbat på en liten fristående skola som börjar gå dåligt. Jag inte var så långt inne i LAS-kön, då tror jag att det hade påverkat mig väldigt väldigt mycket. Jag hoppas att jag inte skulle bli en fegis, men det är högst troligt att jag skulle göra som alla andra lärare att; Ja vafan ska Pelle ha ett E eller ska han ha ett C? Äh, han får ett C. Så jag hoppas att jag inte är påverkad av det. Men det är lätt att sätta sig på höga hästar. Men sedan, hela den stora malströmmen; jag är påverkad i den bemärkelsen att, att... ja man vill inte tappa elever i klassen och så där, för vi förlorar elevpengar och så. Den, den finns ju hela tiden i bakhuvet. Det gör det. (Liam)

Medvetenheten om marknadssituationen, att inte tappa elever och förlora elevpeng, finns hos de intervjuade lärarna när betygssättning kommer på tal. Att den skulle påverkas av den rådande situationen vill däremot inte de intervjuade tillstå, men farhågor finns.

6.5 Det rätta valet

Om läraryrket förändrats till att tolka de uppsatta reglerna, tillsammans med behov av måluppfyllelse och att ta hänsyn till elevens möjligheter, har också förutsättningarna förändrats. De olika professionernas förhållningssätt till detta varierar något – lärarna har ett kunskapsperspektiv, EHT-personal har snarare ett omhändertagande av enskilda elever som fokus för sitt agerande. Men båda har ett gemensamt förhållningssätt om att skolan har ett gott rykte och att eleverna ska lyckas med sina föresatser. Detta förhållningssätt finns också bland ledningspersonal. Att lyckas innebär även i det här sammanhanget att eleven gör det rätta valet, och därmed lyckas med sina studier.

Det ”rätta valet” är ett sorts *sammanhängande tema* som återfinns hos både skolledare, EHT-team, och lärare. Däremot betonas olika delar. Skolledare nämner till exempel vad samhället efterfrågar, men också att alla behövs – men på olika sätt. Ett felval kan förhindras med tillräcklig och saklig information. Här finns också kritik över att till exempel Skolverket inte är tillräckligt tydligt med sin information om vad de olika programmen innehåller och kräver av eleverna, samt att när den nuvarande meritpoängen genomfördes så förändrades situationen för eleverna – ökad stress och flera felval.

Lärarna uppger att de är involverade i skolans marknadsföring, mer eller mindre engagerat. Många anser att det tar för mycket tid och för mycket resurser, men att det ändå är en viktig faktor för elevtillströmningen och betygssnittet. Det här skulle kunna vara en sorts tillspetsning av den situation som många skrivit och pratat om – nämligen att skolan står som garant för en utbildning som idag åtminstone delvis bygger på ”private good”, i stället för ett ”public good”.

Betydelsen av att eleverna är motiverade och får det de valt, samt att de väljer rätt program på skolan – hamnar på rätt plats och på rätt program – är tydlig bland både lärare, EHT-team och ledningspersonal. Men många av eleverna på de olika programmen hamnar fel, dvs har inte gjort det ”rätta valet”.

Konkurrensen finns om eleverna, men detta upplevs inte enbart negativt. Snarare kan den ses som ett system där skolorna är olika och kompletterar varandra, där det gäller att välja både rätt skola och rätt program. Det här är något som flera av både de intervjuade lärarna på de olika programmen, elevhälsan och ledningspersonal är inne på.

Har det ”rätta valet” skett medför det också fler motiverade elever, mindre tvång att tänka på ordning i klassrummet och det blir lättare att kunna låta kreativiteten flöda menar en av de intervjuade lärarna.

... men det underlättar om man har med sig en större del av klassen från start och att det inte är för många som är på fel plats, helt enkelt, så kan man väl säga. Just då i sitt liv. Det är en fördel för kreativiteten att inte bara tänka på ordning och ett minimum av vad man ska göra i en kurs, utan att spanna bågen både höger och vänster... (**Carina**)

Men att dessa motiverade elever söker sig till exempel teknikprogrammet kan också vara på grund av dess nuvarande sociala mix av killar och tjejer, tror en av de intervjuade lärarna på programmet. Med andra ord genusaspekten har en viss betydelse för de elever som söker sig till programmet.

Så i och med det så har det blivit ett bättre socialt klimat kan man säga på teknikprogrammet också i och med att tjejerna har kommit. Innan dess var det bara att de ville ha kontakt med natur och andra program. Det handlade mest om att de inte bara skulle umgås med killar då. Men nu är det en annan typ av elever som vi har fått. Och dom är väldigt skärpta många av dom och målmedvetna och drivna. Det attraherar den typen av elever mer än vad det gjorde förut. (**Britta**)

Det här medför också att eleverna trivs med varandra och att det inte är fult att plugga, tvärtom. De mår helt enkelt bättre, och det är roligt att gå till skolan, tänker en av de intervjuade lärarna. För teknikprogrammet del har de senaste åren varit år där de klarat av konkurrensen, och haft en hög antagningspoäng till programmet.

Det här är också något som lärarna på samhällsprogrammet gärna vill behålla; betygsantagningsnivåerna, och därmed också möjligheten att locka eleverna att välja skolan och rätt program: "Vi ska locka men inte lura. Vi skall se till så att elever som verkligen vill gå på skolan och vårt program ska komma hit." (**Dennis**)

Däremot så blir elevernas val inte alltid så bra. När de till exempel väljer samhällsprogrammet på skolan så har en del enligt elevhälsoteamet hamnat fel. De har inte förstått att det inte bara är en fortsättning från högstadiet, utan att det ställs högre krav än så. Valet är med andra ord centralt och att eleverna väljer rätt program är därmed viktigt. Den information som de tagit till sig och använt i sitt val brister när de hamnar fel, enligt elevhälsoteamet.

Men att dom väljer just samhäll, det är ju för att det är ett brett program – jag kan bli vad jag vill. Dom glömmet bara slutet, om att lyckas också. Dom tänker inte på att det är... Dels så tänker de inte på att det är ett högskoleförberedande program. För om man kollar med många – nämen jag har inte tänkt plugga vidare. Nähä men... Jag säger inte allt vad jag tänker – men jag tänker – vad gör du här då? Det är så mycket slentrianval. Det är många av dom som hamnar, kommer till elevhälsan. Dom vet inte vad det är dom har valt. Dom trodde att det bara var att fortsätta på nian. Och så krävs det, eller så ställs det så väldigt, väldigt, mycket mer krav. (**Sara**)

Från ledningens sida – uppges det – finns ingen prioritet att locka elever till skolan enbart för att fylla utbildningsplatserna, åtminstone inte i dagsläget. Däremot lyfts fram vikten av rätt information till de som väljer skola, och rätt individ/elev som är motiverad att studera på rätt program.

Att de olika programmen ställer olika krav på eleverna, och vikten av att den enskilde eleven är både rätt informerad och motiverad att välja skolan med dess olika program, påpekar också de intervjuade från ledningen.

...har du fått den informationen du behöver, är det något som du saknar, är det något du funderar över. Ställ frågan igen – vi finns till på dom här sätten. Vi är öppna för detta och då kanske säger att du kanske inte ska gå här, t.o.m.// Jag kan inte kränga in elever här... då blir det pannkaka. Oavsett hur mycket, hur duktigt pedagogen än är så kan vi inte klara av, att ta hand om en som inte... (**Inge**)

Betydelsen av motivation hos eleven som motor för studierna får också ledningspersonalen att lyfta fram vikten av det rätta valet.

För att motivationen hos oss människor är ju så enkel att har man valt något i första hand så är ju där man vill gå. Och får man något man valt i andra eller tredje hand så är det inte lika attraktivt och roligt, och redan där så tappar vi ju en motivator in i skolarbetet. **(Klara)**

Det rätta valet tas upp i intervjuerna, med lite olika argument, för att betona vikten av att eleven gör ett rätt val – det ”rätta valet”. Vad de olika skolorna lyfter fram är nog också i allmänhet ett tecken på hur de enskilda skolorna profilerar sig i den upplevda konkurrensen, och på vilka elever som tänks söka sig till de olika skolorna.

Om skolan fyller sina utbildningsplatser så blir det viktigare vilka elever som söker sig till skolan och dess olika program. Tankegången är att om eleven har goda studieresultat från högstadiet och söker sig till ett högskoleförberedande program så minskar ofta problemen men om eleven har sämre studieresultat med sig till ett sådant program kommer eleven att behöva mer stöttning från skolan, och därmed tar eleven mer resurser.

Man märker att det finns en tanke om att vi ska ha elever och vi fyller ju våra platser. Det är sällan ett problem på de flesta program. Men också att man får in elever som har bra poäng och då anser man, som jag förstår det blir det mindre problem. Och med problem så tolkar jag det som att det är elever som inte kräver lika mycket resurser. Nu stämmer ju inte det tycker jag på något sätt. Men det är lite den känslan man får och det är också så som det känns att skolledningen motiverar lärarna och andra elevers inblandning i, eller att vi lärare ska se till att inblanda andra elever – det är för att vi ska se till så att vi får bra elever nästa år. Det sägs inte rakt ut, men det är den känslan som vi får många av oss.
(Dennis)

Om eleverna kommer på rätt plats och rätt program så blir det färre problem, vilket kan motivera både lärare och elever att anstränga sig lite extra för att få ”bra elever” även nästa år. Handlingsutrymmet för enskilda lärare kanske är större om denna dominerande tankegång följs.

EHT-teamet på skolan jobbar med de enskilda eleverna och deras problem, där personalens ambivalens mellan att stödja eleven och att påverka mot ”rätt programval” ses i sammanhanget. Den kritik som finns rör dels systemet med att eleven väljer fel kurser, dels en upplevd situation där eleven och dess föräldrar väljer skola utifrån det stöd som fås, inte utifrån vad eleven själv har med sig från grundskolan.

Lärarna på skolan ser möjligheten till färre ”problem” om elever med rätta förkunskaper söker till programmet. Därmed underlättas arbetet och det möjliggör en bättre undervisningssituation. Här ses en dubbelhet inför undervisningssituationens möjligheter och kravet på att se och uppmuntra varje individ. Men även en tanke om att ett bättre val kan göras – ett rättare val.

Det ”rätta valet”, återfinns hos både skolledare, EHT-team och lärare; då med olika ingångar. Om det ”rätta valet” ses ifrån ett lärarperspektiv handlar det om möjligheterna att undervisa på ett bra sätt i klassrummet. För EHT-teamet kan det snarare utgå från eleven och vilka möjligheter som finns att klara utbildningen. Ledningspersonal talar snarare om det rätta valet som en motivation för både elever och lärare; om eleven är motiverad så underlättar det för läraren.

6.6 Fördjupning av den empiriska analysen

Fallstudiens fokus ligger på vilka åsikter, värderingar och tankar som kan lyftas fram, vilket ses i de olika teman som nämnts. De olika temana i fallstudien belyser hur en performativ diskurs – som inbegriper lojalitet mot den egna skolan och uppfattningar om konkurrensen från andra skolor i närområdet – formas. Att hjälpa de som ”valt fel” är en del i den dominerande diskursen, eller den performativitet som återfinns på skolan. Den återfinns givetvis hos EHT-teamet, men även hos lärare. Det ”rätta valet” omfamnas av främst ledning och EHT-personal. När lärare diskuterar får det ”rätta valet” ses utifrån en sorts marknadslogik; där rätt val, med rätt elever möjliggör en bättre klassrumssituation och därmed en bättre utbildning.

Intressant i sammanhanget är det förhållandevis starka perspektivet av ett omhändertagande, som så att säga får näring både av konkurrensen mellan skolor, samt fokuserandet på den enskilde eleven. Här urskiljs en del av en performativitet i både organiseringen av skolverksamheten, och i tankarna kring hotet av att ”tappa” elever från klassen, programmet och skolan, och därmed förlora medföljande elevpeng. Med andra ord finns både en inre organisering av verksamheten på skolan och en yttre hotbild om att bli en förlorare i den upplevda konkurrensen, vilket kan kopplas till den professionalism som andra tidigare lyft fram (Samuelsson, 2019).

6.6.1 Skolmarknadens konkurrenssituation

I den konkurrens som skolan med dess personal lever under finns både en konkurrensutsatthet inom skolan och mellan skolor. Här uppmärksammas dock i första hand upplevelsen och betydelsen av den senare.

De intervjuade lärarna har sällan några tydliga åsikter om konkurrerande utbildningar/skolor. Ett undantag är de två lärarna med programgemensamma ämnen. Den konkurrens dessa ser är snarare en kollegial strävan att försöka samarbeta, eftersom de har gemensamma intressen av att en god utbildning når de som önskar den.

Vi har suttit i olika delar av stan och kört på teknikprogrammet det senaste då. Nej så att... Ja just det sedan har vi sådan här T-konvent och då pratar vi om, träffas vi också mellan skolorna och pratar och samarbetar, eller försöker. (**Carina**)

Här anas en önskan om att upprätthålla och utveckla den professionella verksamheten, men att skolmarknadens utformning kan sätta käppar i hjulet. Att sedan en lyckosam utbildningsinsats inspirerar andra att ta efter är inga konstigheter, men när frågan kommer upp om hur informationen ska behandlas, eller förmedlas kan det uppstå kontroverser, vilket en av de intervjuade vittnar om när det gällde ett liknande sammanhang.

”... när vi var som mest ”kända”, så var det ju många skolor som hörde av sig till oss och sa – hur gör ni? Kan vi få tips och bl a, bl a. Och så där. Och vi blev ju stolta över det, för vi var stolta över det vi höll på med. Och då när det blev så mycket, så sa ju Xx (rektor) att, vi får nog börja ta lite betalt för allt, för det här är ju ändå en kostnad. Och det var väl fine. Men sen liksom, sa Xx vid något tillfälle så här, nämen det här kan vi inte släppa i väg, för det här är ju vårt. Liksom. Det här är ju, Xx sa inte företagshemlighet men näst intill.” (**Liam**)

Att olika yrkeskategorier på skolan har delade meningar är inte heller konstigt, men intressant i sammanhanget är ändå att den intervjuade läraren uppger att det fanns en tveksamhet i hur informationen om den lyckade utbildningen skulle förmedlas. Här kan urskiljas en lojalitet mot den egna skolan och en stolthet över den egna verksamheten, som vilar på lärarnas egna initiativ. Men här finns även en negativ hållning till den framväxande marknadiseringen.

När marknadsföring kommer på tal finns en utbredd kritik av arbetet med själva utförandet, där den egna insatsen bedöms utgöra en större del av arbetet än vad den borde.

Det läggs mycket pengar och tid på marknadsföring och det tar upp en stor del av arbetet på hösten tycker jag. Alltså oproportionerligt stor del som lärarna ska del i, tycker jag. Jag är själv jättetrött på marknadsföring, måste jag säga. Det beror ju delvis på att jag tvingas stå och marknadsföra teknikprogrammet för att jag är ju inte teknikintresserad. Jag har ju bara råkat hamna på det här programmet som xx-lärare. **(Britta)**

Ändå finns tankar om att visa upp skolan och de enskilda programmen mot presumtiva elever, vilket kan medföra att om detta lyckas blir det färre ”problem”, det vill säga mindre resurser behöver läggas på elever som inte har lyckats med sina studier. Det här är en upplevd känsla bland lärarna, som också kan vara ett motiv för att engagera sig själv och elever i arbetet med marknadsföring. Vetskapen om möjligheten att få ”bra elever”, skapar ett incitament för den enskilde läraren.

Baksidan med en sådan utveckling är att allt som motsäger den positiva bilden av skolan upplevs som ”dåligt” bland de anställda – och ledningen – på skolan.

Men det finns en nackdel med det här. Till sist så blir det ju en slags kultur i detta och den kulturen verkar ju bli så att om man nu inte ... Alltså från vår skollednings sida – om det hörs något från vår skola som är negativt så är det dåligt. **(Dennis)**

Det arbete och de resurser som läggs på marknadsföring, är en del i en process som resulterar i att skolan får resurser, eller till och med mer resurser. Skolan fyller sina klasser med elever som har höga betyg, och därmed kanske har ”färre problem” med sig. Det här medför i sin tur att resurser frigörs för de elever som finns på skolan, funderar en lärare kring. Samtidigt smyger det sig in ett språkbruk om ”investering” för elever som söker sig till skolan. Ett språkbruk som tillhör en del av denna pågående förändring?

Men frågan är ju hur man gör, vad kostar en katalog, vad kostar reklam och så där. Det är ju bra frågor och vad får man för det? Ja i vårt fall på vår skola så får vi, tänker man sig – vi fyller våra klasser och det gör ju att eleverna på vår skola får bättre resurser. Då kan man tänka sig att det är en form av investering för eleverna. **(Dennis)**

Men en slutsats är ändå som läraren på teknikprogrammet formulerar det: ”...jag tycker att man ska få välja. Sedan har det väl nackdelar med, också antar jag.” **(Carina)**

Enligt ledningspersonal informeras det om vilket utbud som finns, vilket innebär att tjänster erbjuds: så här fungerar det på skolan, så här går undervisningen till och så här gör vi när vi undervisar, här äter vi och så här är maten. Med andra ord framhålls vikten av att ge korrekt information, så att det rätta valet sker.

Det finns också en dubbelhet eller ambivalens hos ledningspersonalen. Här finns både tankar om att bejaka situationen, och tankar om problemen med dagens situation, vilken också ger olika möjliga värderingspositioner.

Samtidigt finns en kritisk hållning gentemot den upplevda situationen hos bland annat lärarna, där återigen ”public good” och ett helhetsperspektiv betonas.

Att man startar friskolor idag, tycker jag, det är ett problem när man börjar slåss om eleverna. Fyller man inte sina utbildningsplatser så får eleverna på skolan, på alla skolor, för eller senare det sämre. Det

handlar ju om det här att få en budget i balans så att eleverna kan få dom resurser dom behöver. Då ska vi ju inte starta skolor hur som helst. Då ska vi fundera på vilken skola saknas i så fall, finns det utbildningar som saknas? Är det något geografiskt problem? **(Dennis)**

En av de intervjuade lärarna uttrycker en önskan om att betona "public good" men även att ge utbildning gentemot "private good", då också på grund av att samhället bekostar utbildningen och därmed bör få möjlighet att påverka den. Samtidigt upplever läraren att det är svårt att backa tillbaka till något annat, som till exempel en närhetsprincip när det gäller vilka skolor enskilda elever väljer.

Ja, det klart att det finns en, ett värde i valfrihet i sig. Vem är emot... Motsatsen till valfrihet är ju tvång. Det är ju ingen som är för det. Men. Men kostnaden för valfriheten är så extremt stor för samhället. För individen kanske, i alla fall för vissa individer, är det ju jättebra. Men för samhället, alltså skolans uppdrag är inte bara elev/individnyttan utan också samhällsnyttan./.../ Men jag menar att vi öser skattepengar på utbildningssystemet och då ska också samhället ha inflytande på det. Inte bara föräldrarna och dom som drar nytta av tjänsten. All, all verksamhet som samhället bekostar har alla medborgare inflytande över, inte bara dom som råkar använda tjänsten just då. Så när det gäller, anden ur flaskan här, jag tror att det skulle vara väldigt svårt att backa tillbaks, liksom och köra närhetsprincip, liksom på gymnasieval. **(Liam)**

Om en likvärdig utbildning kan garanteras och alla skolor ger eleverna den undervisning de har rätt till så är det fria skolvalet inget problem, enligt en lärare. Men hen ställer samtidigt frågan om detta går att kombinera i det här systemet.

Tankegångarna kring hur föräldrar och elever tänker kring val av skola och program kritiserar samtidigt från ett EHT-perspektiv. Elevens val av program bör grunda sig på vad den har med sig, inte på vad den kan få för stöd av skolan. Här återfinns ett kritiskt förhållningssätt till elever och föräldrars kundperspektiv.

Det finns en oro kring dagens situation jämfört med förr bland lärare. Här återfinns en värderingsposition som är "dubbel"; dvs att både bejaka den situation som föreligger, och att vara kritisk till den. De intervjuade personerna har alla tankar om hur skolan erbjuder god utbildning. Däremot kan det skilja mellan de intervjuade när det gäller hur detta ska ske. Ett relativt tydligt exempel på detta är när frågan om konkurrens mellan skolor/utbildningar kommer upp, där lärarna på skolan oftare är negativa eller mer tveksamma till exempelvis marknadsföringen av skolan.

Även de andra yrkeskategorierna har sin dubier kring marknadsföring, men verkar ändå oftare positiva i sin beskrivning av skolans information till eventuella blivande elever med föräldrar. Tanken om "public good" utgör en viktig utgångspunkt för verksamheten, även om "private good" får allt större utrymme.

[6.6.2 Performativitet på skolmarknaden](#)

Konkurrensen hindrar dock inte att det finns en upplevd normalisering kring dagens situation jämfört med förr. Här ses jämförelser, bedömning och synliggörande som en del i vardagen. Konkurrensen påverkar det egna arbetet, åtminstone indirekt via föräldrar och elevers möjligheter att påverka dels via val av skola, dels via beaktandet av den enskilda elevens åsikter. Här blir den performativa praktiken synlig som bland annat Ball (2003) beskrivit den.

Man är så van vid att vara konkurrensutsatt. Det har vi ju varit sen fram på 90-talet. Eller? Jag vet inte, men det har ju blivit... Det har ju ökat en del de sista åren förstås, men ... man har levt med det så länge, så det är ingenting man egentligen ifrågasätter utan det ingår liksom i skoltillvaron, att man är

konkurrensutsatt. Och hela tiden dom här siffrorna, hur många är det som ansökt nu och hur många reserver har vi och var det bättre förra året, eller sämre förra året och så. (**Britta**)

För lärare och annan personal för konkurrensutsattheten med sig en performativ praktik där den egna professionslogiken finns tillsammans med elever och föräldrars kundbeteende; det vill säga en marknadslogik. I skärningspunkten mellan dessa två logiker sker en självreglering av den egna performativa praktiken; med andra ord så antas den enskilde ta hänsyn till den rådande styrningen av verksamheten som arbetsgivaren försöker upprätthålla, tillsammans med de krav elever och föräldrar ställer.

Det serviceideal som tidigare forskning uppmärksammat (Rose m.fl, 2015, Öberg, 2020) blir synligt i hur lärare och annan personal möter ”kundens” förväntningar. Samtidigt skapar mötet med ”kunden” konflikter.

Ja att man hela tiden visar att man tror ... att man har höga förhoppningar, vad säger man, höga förväntningar på eleverna. Om man inte gör det så får man höra det på olika sätt. Och det har vi blivit varse i arbetslaget, att det har kommit sådana saker. Åh, man kanske inte själv är riktigt medveten om vad man gjort. Men en elev är ju inte sen med att tala om, när den tycker att den har blivit orättvist behandlad. Och det är ju någonting som är lite nytt i alla fall. Och vi har ju en jättenoggrann plan för kränkande behandling så den går vi igenom. Det är inte så konstigt då att kanske någon känner sig kränkt ibland. Så där får man också vara lite på tårna och uttrycka sig lite försiktigt. (**Britta**)

För den enskilde läraren är till exempel betygssättning ett tydligt område där konflikten blir synlig. Men konflikten kan säkerligen ses i andra liknande sammanhang, där elevens och föräldrarnas möjligheter att påverka ställs mot arbetsgivares försök till styrning. Det här blir tydligt när en av de intervjuade berättar om sin rädsla för att ”vika ner sig”. Det vill säga att inför vetskaper om de reaktioner och konsekvenser som ett underkännande av eleven kan få, finns rädslan att ta för mycket hänsyn till detta när betygssättningen sker.

Andra upplevelser av situationen bör också nämnas. Ett exempel kommer från teknikprogrammets lärare som upplevt en förändring när det gäller vilka elever som sökt sig till programmet. En av de intervjuade berättar att arbetsklimatet därmed blivit bättre, när programmets bredd ökat (fler varianter på programmet har tillkommit och därmed ett mer mixat elevunderlag). Här finns en värderingsposition med en mer positiv bild av situationen.

Men en av lärarna för de gymnasiegemensamma ämnena tar upp hur konkurrensen funnits och finns, samt upplevelsen av att det numera tillhör vardagen. Här finns en lite mer uppgiven lärarröst, som inte längre ifrågasätter situationen om att vara konkurrensutsatt, där lärarna förlorat en del av makten att styra sitt arbete. Här beskrivs en normalisering av den uppgivna situationen; en värderingsposition där marknadens anspråk blivit normaliserat i lärares vardag.

Här urskiljs dels marknadens styrning, dels också den delen av performativitet som inbegriper de intervjuades svar om möten, krav på dokumentation och så vidare. Performativitet som kultur ses i den normaliserade värderingen av marknadens styrning, där inte längre upplevelsen av konkurrensen är någon nyhet, utan snarare är del i vardagen.

6.6.3 Sammanfattning av resultatredovisning

Det ”vinnande laget” med det ”rätta valet”, tillsammans med kunskapsförmedling med ett omhändertagandeperspektiv, får tillsammans med ett mer kundrelaterat sådant utgöra den tematiska palett som återfinns i materialet.

Den performativa förskjutning som skett inom fallstudiens skola, där ett kunskapsförmedlande med ett omhändertagande perspektiv urskiljs, kan åtminstone delvis förklaras av kundperspektivet, som alltmer fått fäste bland elever och föräldrar. Här kan kundperspektivet ses när elever och föräldrar ställer frågan om vad som erbjuds på skolan och önskemål om undervisning och resultat, något som framkommer i intervjuvaren.

Skolan med dess personal har länge varit utsatta för konkurrens, men här finns bland de intervjuade lärarna ingen tydlig allmän åsikt/medvetenhet om hur det påverkar. Dock finns lite olika tankar, och en ambivalens bland de enskilda lärarna och de övriga intervjuade om situationen. Dels ses avarterna av marknadssystemet, dels ses även den möjlighet som finns på det aktuella kommunala gymnasiet, med intresserade elever som hittat rätt (om de inte gjort ett felval).

Bland den övriga personalen är det blandade tankar. Skolledare och EHT-team är kanske mer medvetna om konkurrenssituationen än andra personalkategorier, och för skolledare är det viktigt att skolans program fylls och att budgeten hålls. Lärarna ser så att säga mer effekterna av situationen; om betygssnittet höjs och fler målmedvetna elever börjar på programmet, underlättar det lärandet och arbetsituationen för den enskilde.

Här finns också en skillnad mellan teknik- och samhällsprogrammet, där teknikeleverna sägs vara mer inriktad på en framtida yrkesutövning än vad samhällseleverna är. Det sistnämnda – samhällsprogrammet – har också generellt mer ”problem” med enskilda elever som ”valt fel”.

De blivande – eller nuvarande – elever som ”valt fel” är en del i detta återkommande tema om ett ”rätt val”. Det ses hos EHT-teamet, men även lärare nämner det. Ledningspersonal betonar också att ett ”rätt val” bör göras utifrån saklig information, vikten av att tillmötesgå de blivande elevernas förstahandsval, då för att få motiverade elever till skolans olika program.

Resultatet hitintills är att betygssnittet fortfarande är högt och att skolan fyller de flesta av sina program mer än väl. Detta är något som en av de intervjuade lärarna betecknar som att vara med i det ”vinnande laget” – ett uttryck som på många sätt ringar in den känsla som dominerar hos många av skolans anställda. Den nästan lyriska berättelsen om deras första tid på skolan, har dock numera övergått till en sorts trygghet i förvisningen om att de jobbar på en bra skola med nöjda elever, som oftast har gjort det rätta valet.

Den lärare som föräldrar och elever möter får idag en närmast en serviceinriktad position, där betygssättning är en av de konfliktytor som märks. Betyg som sätts kan ifrågasättas på olika sätt, både av elever, föräldrar och av skolledning, vilket blir problematiskt för lärarna.

Det finns en lojalitet mot den egna skolan, men även en negativ hållning till den marknadsiering som skett. Men vetskapen om möjligheten att få ”bra elever” skapar förutsättningar för de enskilda lärarna att engagera sig i marknadsföringen av skolan. För de intervjuade lärarnas del får det ”rätta valet” därmed ses utifrån en sorts marknadslogik där motiverade elever som gjort ett ”rätt val”, möjliggör en bättre klassrumssituation och därmed skapas förutsättningar för en bättre utbildning.

I ett perspektiv där det enskilda programmets popularitet ökat och eleverna strömmar till, så påverkar det lärarnas situation på ett positivt sätt, och faller in under känslan av att tillhöra ett "vinnande lag". Gäller det motsatta så kan säkerligen situationen skapa en ökande känsla av att tvingas ta hänsyn till "kunden" och marknaden, det vill säga i den performativa praktiken skapas ett ökat tryck på lärarna och annan personal att försöka tillmötesgå det marknaden och kunden önskar. Här kan kunskapsförmedling med ett omhändertagande perspektiv så att säga bli en konsekvens, tillsammans med övertygelsen om att när ett "rätt val" sker skapas en lösning på den problematiska situationen.

7. Diskussion

Två av de teman som lyfts fram i fallstudien är kunskapsförmedling med ett omhändertagande perspektiv och det "rätta valet". Att hjälpa eller stötta de som "valt fel" är en del av den performativitet som återfinns på skolan. Den ses givetvis hos EHT-teamet, men även hos lärare. Den tematiken stödjer så att säga tankarna om det "rätta valet". Temat med kunskapsförmedling med omhändertagande påverkas av elever och föräldrars möjligheter att välja den skola som uppvisar godtagbara "stöttande" åtgärder. Den jämförelse som sker där skapar i sig en konkurrenssituation som kan vara svår att negligera.

Kunskapsförmedling med ett omhändertagande tema som lyfts fram handlar till stora delar om lärarkåren som värnar om sina möjligheter att bedriva god undervisning, men även om ett omhändertagande perspektiv som ses hos både EHT-team och bland lärare. För de sistnämnda är skolans organisation viktig (arbetslag kring elever och mentorskap), med uppfattning om att ifall en social sammanhållning och dynamik finns i klasserna så gynnas inläring. Kunskapsförmedling med ett omhändertagandeperspektiv blir så att säga en konsekvens – eller en performativ praktik – av den maktförskjutning som skett; där elever och föräldrar ofta ser sig själva som kunder på en utbildningsmarknad, vilka väljer mellan olika skolor och när valet är gjort påverkar den utbildning som ges.

Det "vinnande laget" är ett tema som omfattas av de flesta, där skolans starka ställning i det fria skolvalet bejakas. Här finns också en lojalitet som de flesta uppvisar gentemot skolan som sin arbetsplats. Det här kan beskrivas som en sorts företagslojalitet, som åtminstone delvis inbegriper både en yrkesprofessionalitet och en organisationsprofessionalitet, som nämnts i tidigare forskning (Holm & Lundström, 2011; Carlson & Jacobsson, 2018). Samtidigt återfinns i intervjumaterialet också en tematik kring kunskapsförmedling med omhändertagande och ett "rätt val". Den tematiken ses som delar i en performativ praktik, som tidigare forskning åtminstone delvis uppmärksammat (Dovemark & Holm, 2017, Strandler, 2017).

Det "rätta valet" är även det ett tema som ifrån olika utgångspunkter omfamnas av skolans personal. Tanken är att om ett "rätt val" sker bland presumtiva elever och elever som redan går på skolan, gynnas både klassrumsundervisning och elevens möjligheter att klara kurserna. Det "rätta valet" blir därmed inte främst ett så kallat omvänt skolval (Harling, 2017), där skolan efterlyser en viss typ av elever, utan snarare ett tema som bygger på en föreställning om att elever kan få en enklare väg att nå framgång via det "rätta valet".

Den kundrelation som personalen vittnar om blir en del av en övergripande performativitet bland skolans anställda. Här anses också problem som synliggörs vid till exempel betygs-sättning; att inte vika ner sig inför marknadssituationen och hotet – att tappa elever och förlora

elevpeng. Den konkurrenssituation som skolan befinner sig i utgör en sorts ram eller styrning för den performativitet som återfinns i fallstudiens kommunala gymnasieskola, något tidigare forskning också varit inne på (Dovemark & Holm, 2017). Den ses bland de anställda som möter elever och föräldrar i sin vardag.

Den konkurrensutsatthet som de intervjuade talar om urskiljs också i hur yrkesprofessionerna tar hänsyn till elevernas val, och vilka konsekvenser de får för möjligheterna att till exempel bedriva god undervisning. Den styrning som ses inom yrkesprofessionerna får – tillsammans med en påtaglig kundrelation – skolan att framstå som en marknadsorienterad sådan.

Olika värderingspositioner lyfts fram via den beskrivna tematiken. Men ses även dels i lojalitet mot arbetsplatsen, dels i form av åsikter om hur konkurrensen om eleverna påverkar det egna arbetet. De här värderingspositionerna utgör delar i den performativitet som möjliggör tankar om det ”rätta valet”; det vill säga en performativ förskjutning har skett från kritik av det fria skolvalet till att legitimera det via tankar om ett ”rätt val”. Den performativa förskjutningen handlar om en normalisering av den marknadskonkurrens som de olika professionerna arbetar under – en normalisering som även får konsekvenser för de olika professionernas värderingspositioner.

Den performativitet som uppstår när det fria skolvalet legitimeras via tankar om ett ”rätt val”, för med sig en förskjutning av olika värderingspositioner, när ett omhändertagande med ett kunskapsperspektiv lyfts fram. Eventuellt är de här olika delarna i temat både stöttande och delvis i konflikt med varandra, samtidigt som de utmynnar i temat om ”det rätta valet”.

Den förändring som påtalats från ”public good” till ”private good” kan i det här sammanhanget också lyftas fram (Englund 1993). Elevers (med föräldrar) möjligheter att välja skola och program medför en fokusering på den enskilda individens studieresultat, och med ett omhändertagande perspektiv i bagaget kan den kommunala skolan stötta med olika typer av insatser/resurser. Det här är en balansgång, där vikten av att göra det ”rätta valet”, antagligen blir lyckosamt både för eleven som skolan.

Här går även urskilja en ambivalens, mellan att stå för en sorts ”public good”, som ställs mot ett ”private good”. Det är i detta sammanhang som tanken om det ”rätta valet” framstår som både ett mål och ett verktyg för skolans verksamhet.

För ledningspersonalen skapar olika krav från marknad och kommun en ambivalent hållning. Det här kan resultera i att det får skolledare att vakta om det eventuellt unika med ett programupplägg (som en av de intervjuade vittnade om), då för att stå sig i konkurrensen. Läraren i ovanstående fall var däremot inte alls med på noterna. Tilläggas bör att exemplet kommer ifrån en situation som uppstod innan förstelärartjänster hade införts på skolan. För lärare och annan personal återfinns en liknande ambivalens mellan professionalism och marknad.

Om kritik finns mot skolmarknaden med alla dess komplicerade relationer bland de intervjuade, finns även en stark lojalitet gentemot skolan och dess verksamhet. Den här hållningen skulle kanske kunna sägas utgöra två poler i ett spänningsfält som det ”rätta valet” lever inom.

Inom lärarprofessionen finns en medvetenhet om marknadssituationen; så att säga på gott och ont. Om situationen leder till möjligheter att undervisa på ett bra sätt, så blir upplevelsen ändå att det positiva överväger, där den motsatta situationen i sin tur framstår som ett framtida hot.

Ledningen är mycket medveten om situationen och den delas också av EHT-team när de möter elever och föräldrar som undrar över vad skolan erbjuder för typ av stöd.

När det gäller de intervjuades värderingar av situationen kan både en mer positiv position urskiljas, och jämföras med en mer dubbel, eller rentav cynisk sådan. Åsikten om att utvecklingen så att säga är förnuftig och godtagbar urskiljs när lärare upplever att deras klassrumssituation förbättras och den medföljande möjligheten att bedriva god undervisning stärks. Den mer dubbla eller cyniska åsiktspositionen lyfts fram i vittnandet om en situation där administrativa göromål alltmer kommit i förgrunden och att elevens möjligheter att påverka sin situation och sina betyg ökat på ett tydligt sätt. Det här är en process som har beskrivits i tidigare forskning (Erlandsson, Strandler & Karlsson, 2020). Den här fallstudien bekräftar åtminstone till en del den förskjutning av värderingar som påtalats, utan att den i sig haft det som intention.

7.1 Sammanfattande reflektioner

Det fallstudien kommer fram till är att upplevelsen hos de intervjuade personerna när det gäller en ökande konkurrens från en fristående gymnasieskola i kommunen är ambivalent. De flesta uppger att de redan är utsatta för konkurrens i och med de olika skolorna som finns i regionen, och att de därmed inte längre känner av den ökande konkurrensen – den finns där hela tiden. Här urskiljs nyanser i reaktionerna ifrån de olika professionerna. Men i grunden är konkurrens-situationen något som funnits och finns, och något som alla är mer eller mindre starkt medvetna om. Hur sedan den här konkurrenssituationen upplevs varierar en aning utifrån profession och arbetsuppgifter.

Det ”vinnande laget” har här så att säga fått en enhetlig betydelsebildning på skolan. Men i första hand bör även här framhållas en vilja att bedriva god undervisning, men här ingår också en mer omhändertagande ansats. Denna kunskapsförmedling med ett omhändertagande perspektiv, som tillsammans med den kundrelation som finns, utgör en grund för tankarna om ett ”rätt val”. Men en kritik om marknadsskola och konkurrens kan också lyftas fram ur materialet, vilket bland annat görs i diskussionerna om betygssättning.

I fallstudien tas fasta på två av tre utgångspunkter – marknadslogik och professionalism – i den performativitet som belyses i fallstudien. Men givetvis är byråkratin också viktig (Holm & Lundström, 2011). Avsikten är att lyfta fram vilken betydelse marknadslogiken med det fria skolvalet fått för den personal som jobbar inom skolan idag, utan att för den skull förringa vikten av den ökande byråkratin, eller av den professionalism som de olika yrkeskategorierna innehar.

I sammanhanget bör nämnas att den performativitet som Ball (2003) lyfter fram, antagligen har normaliserats i Sverige i en högre grad än vad som var fallet tidigare – åtminstone i lokala kontexter. De värderingspositioner som ”The new performative worker” då kunde ta, men även ”terroriseras” av genom den rådande marknadsstyrningen, får betraktas som något skolanställda idag dagligen upplever och verkar inom (Dovemark & Holm, 2017, Erlandsson & Karlsson, 2022). Den normalisering som de intervjuade berättar om; där en sorts marknadslogik påverkar arbetet skapar en situation med påfrestningar för den enskilde individen och den professionella yrkesutövningen. Där ett kundsystem (föräldrar och elever ser sig själv som kunder som köper en vara) skapar problem i till exempel olika bedömningssituationer, något som i sin tur kan medföra konflikter på olika plan. Betygssättning är ett område som nämnts i sammanhanget.

För de som arbetar inom skolans värld är de performativa förskjutningar som sker mot en alltmer kundinriktad skolform, en allvarlig och till stora delar obekvämsits. Den performativa

förskjutningen bidrar till exempel inte till en ökande solidaritet med ett ”public good” i fokus. Snarare tvärtom. Däremot är naturligtvis en omhändertagande ansats där alla elever ses och därmed kanske kan nå sina mål, något som alla på olika sätt bejakar.

Det ”rätta valet” får förutom omtanke om enskilda elever, också betraktas som en legitimerande tankegång; då för existensen av det fria skolvalet. Med en normaliserad situation som bygger på konkurrens mellan skolor och kundrelationer påverkas möjligheterna att bedriva en god undervisning och att verka för skolans uppsatta mål. Tanken om det ”rätta valet” medför också att ett stort ansvar läggs på den enskilde eleven (med föräldrar), som tänks välja mellan bättre och sämre skolor. Problematiken mellan vad en tonårig person vill uppnå och vad som samhället i stort kan tänkas efterfråga blir också tydlig i det här sammanhanget.

Vad som svårligen uppnås utifrån den beskrivna situationen är en skola för alla – ett ”public good” – vilket kommer i skymundan gentemot ett ”private good” i dagens marknadsskola. Frågan är om det överhuvudtaget är möjligt med den ansatsen om en skola för alla i dagens marknadssystem.

Men vad som också bör nämnas är de redan gjorda vetenskapliga arbeten som tydliggjort vilken utmanande situation som dagens skola befinner sig i. Dagens skolsystem med både målstyrning och skolmarknad skapar ”en ram” vilken de flesta som jobbar inom skolvärlden upplever som både ambivalent och svår att hantera. Den situationen kan näppeligen gynna någon i det långa loppet.

7.2 Fortsatt forskning

Den bredare ansats som fallstudien har, med blicken på flera olika yrken som finns i skolans värld; kan säkerligen både vässas och utforskas mer än vad som sker i den här fallstudien.

I en mer teoridrivna diskursanalys av styrningsproblematiken skulle analysen kunna fördjupas, då till exempel med hjälp av begreppet performativt handlande bland specifikt lärare; något som till exempel Strandler (2017) uppmärksammat. Det är en ingång som jag delvis använder mig av när de olika programspecifika lärarna kommer till tals.

Det blir intressant om den sortens performativ kultur – med värderingsmässiga förskjutningar som lyfts fram – problematiseras ännu mer, och används i andra typer av studier. Lärarprofessionens olika förhållningssätt och möjligheter att verka kan också vara möjliga att urskilja än mer. Jag tänker då på hur till exempel den ”marknadsorienterade läraren” som till exempel Fredriksson (2010) talar om; och hur den urskiljs jämfört med en mer regelstyrd lärare (om den typen fortfarande finns kvar). Andra kritiska röster har problematiserat lärarrollen i en kontext av den statligt reglerade skolan, som övergått till att vara en alltmer marknadsutsatt sådan (Hultén och Lundahl, 2018), vilket naturligtvis vore önskvärt att beforska än mer.

Konflikter som också kan lyftas fram, är till exempel den mellan de olika lärargrupper som numera har en individuell lönesättning, men förväntas samarbeta kollegialt. Andra konflikter kan ses mellan EHT-teamets fokus på individuellt omhändertagande och lärarna med sitt kunskapsperspektiv som riktas på lärande och lärsituationen samt bedömning. Vidare kan normaliseringen av marknadsskolans inverkan på läraryrkets professionalitet vara något som påverkar betygssättningen, vilket har granskats och är viktigt att granska än mer.

Slutligen bör nämnas den hierarkisering eller den maktordning som skapats under de senaste åren, med bland annat förstelärartjänster. Vad den medfört i den marknadskonkurrens som skolorna lever under i dag, finns det all anledning att granska vidare.

Referenser

- Allelin, M (2019), *Skola för lönsamhet* Lund: Arkiv förlag
- Ambrose, A (2016). *Att navigera på en lokal skolmarknad: en studie av valfrihetens geografi i tre skolor*. Avhandling. Stockholm: Stockholm Universitet
- Avelar, M (2016). Interview with Stephen J. Ball: Analyzing his Contribution to Education Policy Research *Education Policy Analysis Archives/Archivos Analíticos de Políticas Educativas*, 24,1-17, 2016 Arizona State University
- Ball, S. J. (1981) *Beachside Comprehensive. A Case-Study of Secondary Schooling*, Cambridge University Press
- Ball, S. J. (2003), The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18(2), 215-228.
- Ball, S. J. (2006) *Education Policy and Social Class. The selected works of Stephen J. Ball*. London and New York Routledge.
- Ball, S. J., Maguire, M. M., & Braun, A. (2012). *How schools do policy: Policy enactments on secondary schools*. London: Routledge.
- Ball, S.J. & Olmedo (2013) Care of the self, resistance and subjectivity under neoliberal governmentalities. *Critical Studies in Education*, 54 (1), 85-96.
- Ball, S. J. (2015): What is policy? 21 years later: reflections on the possibilities of policy research, *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*
- Braun, V. & Clarke, V. (2013) *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. London: Sage.
- Beach, D. 2008: The changing relations between education professionals, the state and citizen consumers in Europe: rethinking restructuring as capitalisation. *European Educational Research Journal*, 7(2), 195–207.
- Beach, D. & Dovemark, M. (2009), Making 'right' choices? An ethnographic account of creativity, performativity and personalized learning policy, concepts and practices, *Oxford Review of Education*, 35,(6), 689-704.
- Beach, D. (2017), Personalisation and the education commodity: a meta-ethnographic analysis, *Ethnography and Education*, 12 (2), 148-164.
- Bunar, N, (2009). *När marknaden kom till förorten*. Lund: Studentlitteratur.
- Bunar, N. & Ambrose, A. (2018) Urban polarisering och marknadens förlorare. Dahlstedt, I M. & Fejes A. (eds.) *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Börjesson, M. (2016) *Från likvärdighet till marknad. En studie av offentligt och privat inflytande över skolans styrning i svensk utbildningspolitik 1969 - 1999*. Avhandling. Örebro: Örebro universitet
- Carlson, M och Jacobsson, B (2018) Om spänningar i en marknadsorienterad SFI-utbildning. I Dahlstedt, Magnus & Fejes, A (red). *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur
- Dahlstedt, M, & Fejes, A. (red). (2018). *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur
- Dahlstedt, M., & Fejes, A. (ed) (2019) *Neoliberalism and market forces in education: Lessons from Sweden* (1-12), London: Routledge.
- Dovemark, M., & Holm, A-S. (2017). The performative culture In Swedish schools and how teachers cope with it. I Borgnakke, K, Dovemark, M., & da Silva, S.M. (Red.), *The postmodern professional. Contemporary learning practices, dilemmas and perspectives*. 33-52. London: Tufnell press.

- Dovemark, M, Kosunen, S, Kauko, J, Magnúsdóttir, B, Hansen, P & Rasmussen, P, (2018) Deregulation, privatisation and marketisation of Nordic comprehensive education: social changes reflected in schooling, *Education Inquiry*, 9 (1), 122-141
- Englund, T. (1993). *Utbildning som "public good" eller "private good" – svensk skola i omvandling?* Uppsala: Pedagogisk forskning i Uppsala 108.
- Englund, T. (2013). Aktuella perspektiv på skolans medborgerliga skapande. Hartsmar I N. & Liljefors Persson B. (Red.), *Medborgerlig bildning. Demokrati och inkludering för ett hållbart samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Erlandson, P & Karlsson, M.R (2022) Change as technology in a Swedish secondary high school, *Ethnography and Education*, 17, 91-105
- Erlandson, P, Strandler, O, Karlsson, M.R (2020) A fair game – the neoliberal (re)organization of social and relational practices in local school settings, *British Journal of Sociology of Education*, 41 (3), 410-425.
- Evans, L. (2008). Professionalism, professionalism and the development of education professionals. *British Journal of Educational Studies*, 56(1), 20-38.
- Evetts, J. (2006). Introduction trust and professionalism: Challenges and occupational changes. *Current Sociology*, 54(4), 515–531.
- Evetts, J. (2009). New professionalism and new public management: Changes, continuities and consequences. *Comparative Sociology*, 8(2), 247–266.
- Evetts, J. (2013). Professionalism: Value and ideology. *Current Sociology*, 61(5–6), 778–796.
- Fjellman, A-M (2017). Differentiering genom reglerad marknadsanpassning. Uppkomsten av en regional skolmarknad. *Utbildning & demokrati*, 26 (1), 107-132.
- Fjellman, A-M (2019), *School choice, space and the geography of marketization*. Analyses of educational restructuring in upper secondary education in Sweden. (Doctoral thesis, Gothenburg Studies in Educational Sciences, 425). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Fredriksson, A (2010) *Marknaden och lärarna. Hur organiseringen av skolan påverkar lärares offentliga tjänstemannaskap*. Akademisk avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism - The third logic*. Cambridge: Polity Press.
- Gymnasieantagningen, Göteborgsregionen (2021).
- Harling, M (2017) *Välja vara: En studie om gymnasieval, mässor och kampen om framtiden* Avhandling. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier. Linköpings universitet. Norrköping 2017
- Holm, A-S & Lundström, U (2011): "Living with the market-forces". Principals' perceptions of market competition in the Swedish upper secondary school education. *Education Inquiry* 2(4), 601-617
- Hultén, M och Lundahl, C (2018) Betyg och bedömning i en marknadsutsatt skola, Dahlstedt, I, M & Fejes, A. (red). *Skolan, marknaden och framtiden*. Lund: Studentlitteratur
- Jeffrey, B & Troman, G (2012) The performative institutional embrace *Journal of Organizational Ethnography*, 1 (2), 195-212.
- Karlsson, M.R, Erlandson, P (2021) Administrating existence: teachers and principals coping with the Swedish 'Teachers' Salary Boost' reform. *Ethnography and Education*, 16 (2), 129-144
- Kvale, S (2015). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, S. (2005). Om kvalitet i kvalitativa studier. *Nordisk Pedagogik*, 25(1),16-35.

- Lundahl, L, Erixon Arreman, I, Holm, A-S & Lundström, U (2013), Educational marketization the Swedish way. *Education Inquiry*, 4 (3), 497-517.
- Lundberg, J (2020) *Samhällskunskap för alienerad elit: Observationsstudie av Särskild läroverket*. Lund University (Media-Tryck).
- Lundström, U. & Parding, K. (2011). Teachers' experiences with school choice: Clashing logics in the Swedish education system. *Education Research International*, 2011, 1-10.
- Lundström, U, Holm, A-S & Arreman Erixon, I (2017): Rektorer i skärningspunkten mellan likvärdighet och skolmarknad. I *Utbildning & demokrati: tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 2017(1) *Skolan och marknad*.
- Magnússon, G. (2020). Inclusive education and school choice lessons from Sweden *European Journal of Special Needs Education* 35 (1), 25–39.
- Möller, Å, (2010) Den ”goda” mångfalden. *Utbildning & Demokrati* 2010, 19 (1) 85-106
- Parding, K., & Berg-Jansson, A. (2022). Differentiering och heterogenitet – lärares arbetsvillkor i kommunal och fristående huvudmannakontext. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 28, 48 - 68.
- Parding, K & Berg-Jansson, A; Sehlstedt, T; McGrath-Champ, S & Fitzgerald, S (2017). Differentiation as a consequence of choice and decentralisation reforms – conditions for teachers' competence development. *Professions and professionalism*, 7 (2).
- Player-Koro, C., Jobér, A & Bergviken Rensfeldt, A (2021): Depoliticised effects with networked governance? An event ethnography study on education trade fairs, *Ethnography and Education*.
- Rose, J., Persson, J. S., Heeager, L. T., & Irani, Z. (2015). Managing e-Government: value positions and relationships. *Information Systems Journal*, 25 (5), 531-571
- Skolverket. (2013). *Det svåra valet. Elevers val av utbildning på olika slags gymnasiemarknader*. Rapport 394.
- Stenlås, N. (2009). *En kår i kläm: Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier* Stockholm: Finansdepartementet.
- Strandler, O (2017) *Performativa lärarpraktiker*. (Doctoral thesis, Gothenburg Studies in Educational Sciences, 400). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis Print. Gothenburg Studies in Educational Sciences, 400.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad 22-04-20, från <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>
- Whitty, G. (2000) Teacher professionalism in new times. *Journal of In-Service Education*, 26(2), 281-295
- Winther Jörgensen, M och Phillips, L (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Studentlitteratur AB, Lund
- Öberg, L. (2020). Värde med blandat lärande. *Tidsskriftet Læring Og Medier (LOM)*, 12 (22)

[Bilagor](#)

Bilaga 1 intervjuguide

Intervjuguide lärare

Hur kommer det sig att du jobbar som lärare på den här skolan?

Hur länge har du jobbat som lärare här?

Vill du berätta om din tid här, hur har den varit?

Kan du beskriva dina främsta ansvarsområden?

Finns det något du skulle vilja ändra på i dina arbetsuppgifter?

Utbildningsmarknaden

Hur kommer det sig att eleverna söker sig till skolan?

Hur kommer det sig att de stannar kvar på skolan?

Hur ser du på det fria skolvalet?

Hur ser du på marknadsföring av skolan?

Förekommer det någon konkurrens mellan olika skolor? Hur kan det i så fall ta sig uttryck?

Hur är det att arbeta som lärare i en situation av skolval, påverkar det dig?

I så fall hur?

Påverkar det eleverna?

I så fall hur?

Intervjuguide specialpedagog och SYV

Hur kommer det sig att du jobbar som **xx** på den här skolan?

Hur länge har du jobbat här?

Vill du berätta om din tid här, hur har den varit?

Kan du beskriva dina främsta ansvarsområden?

Finns det något du skulle vilja ändra på i dina arbetsuppgifter?

Utbildningsmarknaden

Hur påverkas skolan av det fria skolvalet?

Förekommer det någon konkurrens mellan olika skolor? Hur kan det i så fall ta sig uttryck?

Hur är det att arbeta som xx i en situation av skolval, påverkar det dig, och skolan, i så fall hur? Påverkar det eleverna, i så fall hur?

Hur kommer det sig att eleverna söker sig till skolan? (Jag tänker också på de siffror som kommit om nionde klassarnas val till hösten...)

Hur kommer det sig att de stannar kvar på skolan?

Hur ser du på det fria skolvalet?

Hur ser du på marknadsföring av skolor?

Påverkar det eleverna?

I så fall hur?

Intervjuguide ledningspersonal

Hur kommer det sig att du är xx i den här kommunen?

Hur länge har du varit här?

Vill du berätta om din tid som, hur har den varit?

Kan du beskriva dina främsta ansvarsområden?

Finns det något du skulle vilja ändra på i dina arbetsuppgifter?

Utbildningsmarknaden

Hur påverkas skolan av det fria skolvalet?

Förekommer det någon konkurrens mellan olika skolor? Hur kan det i så fall ta sig uttryck?

Hur är det att arbeta som xx i en situation av skolval, påverkar det dig, och skolan, i så fall hur? Påverkar det eleverna, i så fall hur?

Hur kommer det sig att eleverna söker sig till skolan? (Jag tänker också på de siffror som kommit om nionde klassarnas val till hösten...)

Hur kommer det sig att de stannar kvar på skolan?

Hur ser du på det fria skolvalet?

Hur ser du på marknadsföring av skolor? Jag tänker också på skolans ”hemsida” hur den förändrats över tid?